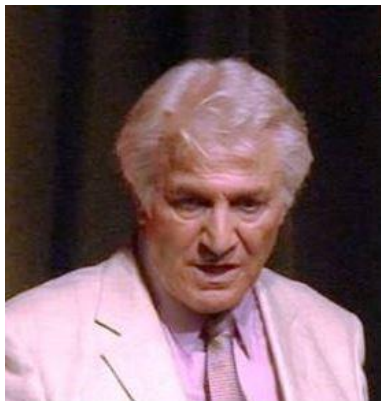

Կիպրահայ

ԱՍՄՈՒՆՔԻ ՀՈԳԵՊԱՐԱՐ ԵՐԵԿՈՅ

Ասմունքը դժուարին արուեստ է, ուր ասմունքող արուեստագետը պարտի խորզգալ բանաստեղծական բառն ու տողը, նոր շունչ ու կեանք տալ անոնց մէջ թաքնուած յոյզին ու խռովքին, տագնապներուն ու տուայտանքներուն, երազին ու տեսիլքին, անոնց մէջ անթեղուած խորախորհուրդ ոգիին, եւ՝ անոնցմով վարակել, ներշնչել ու ոգեշնչել իր ունկնդիրները: Ան մէն մինակ՝ բեմին վրայ, պիտի կարենայ վերստեղծել բանաստեղծութիւնը՝ բառը, տողը, անոնց բնական, անբռնագրօս շեշտերով, հնչիւններով, մեղեդայնութեամբ, վերբերել անոնց բուն զգացում-գաղափարը, եւ վերջապէս՝ հիւսել ասմունքի այն ամբողջական կառոյցը, այնքա՛ն կուռ ներդաշնակութեամբ, որ անիկա դառնայ իսկական տաճար, ուր ունկնդիրը մտնէ՝ վերանալու, ոգեշնչուելու եւ աղօթելու համար....

Այսպիսին էր բանաստեղծ, ճարտարապետ եւ ասմունքող, լիբանանահայ ՅԱԿՈՒԲ ԳՈՒՅՈՒՄՅԱՆԻ ասմունքը՝ Շաբաթ, 28 Փետրուար, 2015-ին, կ. ե. ժամը 7:00-ին, Առաջնորդարանի «Վահրամ Իւթիւճեան» սրահին մէջ, կազմակերպութեամբ Համազգայինի Կիպրոսի «Օշական» Մասնաճիւղի եւ ի ներկայութեան Պետ. Ներկ. Տէր եւ Տիկ. Վարդգէս Մահտեսեանի, Տէր Մումիկ քիւյ. Հապէշեանի, Երեսփոխանական, Վարչական, բարեսիրական եւ ազգային մարմիններու ներկայացուցիչներու եւ արուեստասէր հասարակութեան մը:

Յակոբ Գույումճեան արուեստագետը կրցաւ շուրջ մէկ ու կէս ժամ տեւողութեամբ՝ ամբողջովին կլանուած ու լարուած պահել իր ունկնդիրներուն համակ ուշադրութիւնը, զանոնք հոգեւին փոխադրելով իր ասմունքած բանաստեղծութեան աշխարհը, որ մերթ սէ՛ր ու կարօ՛տ էր առ հայրենին՝ «Ես իմ անուշ Հայաստանի»ի անկրկնելի տողերով, Համօ Մահեանի հրաշալի քերթուածներու մանեակով, մերթ՝ խորապրուած, տրամաթիզմի հասնող շեշտերով անդոհա՛նք՝ մեր ժամանակներու, յատկապէս քսաներորդ դարու մարդկային ոտնակոխուած անարդարութեանց, սրբապղծուած իտեալներու դէմ յանդիման....Սեւակեան փիլիսոփայական խորիմաստ տողերով ուղղուած աշխարհի հաշուիչ մեքենաներուն ու ճշգրիտ սարքերուն.... եւ՝ աղօթք ի խորոց սրտի, Վահան Թէքեանի բառերով մասնաւորապէս, ուր այնքա՛ն իմաստալից եւ սրտառուչ հնչեցին սա անմահական տողերը. «.....Թող սասանին ու փշրին բարձր բերդերն անառիկ, Ու իյնան վար պատնէշները զրահապատ ետութեանց, Թող պարտեզները բացուին ու թող խուժեն հոն մարդիկ, Բայց չկոտրեն՝ ոչ մէկ ծառ, չփշրեն՝ ոչ մէկ ծաղիկ»: Որքա՛ն ճիշդ կը հնչէ ԼՂՀ Ժողովրդական Արտիստ Լ. Ա. Յարութիւնեանի դատումը Յակոբ Գույումճեանի

կատարողական արուեստին մասին. «....Բազմիցս ասուած, լսուած տողերը հնչում էին նոր լոյսի տակ, նոր ենթաիմաստներով, նոր շեշտադրումներով: ....Բանաստեղծութիւնների ներքին կերպարայնութիւնը հաղորդում էր իր գեղեցիկ հնչեղ ձայնի նրբերանգներով, առանց անհարկի ձայնային գունաւորման, միեւնոյն ժամանակ չափազանց ճկուն, շեշտադրումների սահուն, մտերմիկ ու կարծես միայն քեզ համար ասուող երանգով, հարազատի պէս»:

Հայոց Մեծ Եղեռնի ցաւատանջ ողբերգականութիւնը՝ ներհայեցողական խորախոր ապրումներով եւ գեղարուեստական բարձր ճաշակով արտայայտած քերթողներուն մէջ կ'առանձնանայ վստահաբար մեծ բանաստեղծ Վահագն Դալթեան, որուն «Ռեքվիէմ» պոէմը շատ քիչեր պիտի կարենային ասմունքել այնպէ՛ս, ինչպէ՛ս զայն կատարեց Յակոբ Գույումճեան, խոր ընկալումով եւ վարպետութեամբ: Սրտառուչ արտայայտչականութեամբ եւ բացառիկ զգայնութեամբ, ան կրցաւ փոխանցել Ռեքվիէմի մէջ խտացած անդնդախոր ցաւը, մորմոքը, արցունքը, անշիրիմ աճիւններու հոգեւոր պատարագը...., սարսաղնելով եւ ակեկոծելով բոլորին սրտերը....Եղեռնի 100-ամեակի նախաշեմին յատկապէս, Յակոբ Գույումճեանի մեկնաբանութիւնը յատուկ իմաստ եւ խորհուրդ կը զգենուր, դառնալով իրօրինակ խոնարհո՛ւմ մեր բիւրաւոր նահատակներու անթառամ յիշատակին....

Ապա՛ սերը, ի մասնաւորի անյաջող դժբախտ սերը, որուն քնարերգակ երգիչներէն է Սիլվա Կապուտիկեան, մեր մեծագոյն բանաստեղծուհին: Սրտայոյզ արտայայտչականութեամբ, արհեստավարժ կատարողութեամբ, տաղանդաւոր արուեստագէտը կրցաւ ունկնդիրներուն մատուցել գեղեցիկ փունջ մը՝ Կապուտիկեանի սիրոյ թեմայով գրուած քերթուածներէն, որոնք հնչեցին անյքա՛ն բաբախուն ու կենդանի....: Ինչպէ՛ս չաքանչաքալ նման տողերու հարազատ, ձայնային նրբերանգներու այնպիսի մատուցումով, որ կարծէք անոնք ըլլային իր սեփական խոստովանութիւնը ուղղուած սիրուած էակին՝ «Սիրոյ անհուն առեղծուածը Չեմ կարենում հասկանալ, Սերը՝ կորո՞ւստ, թե՞ մի գանձ է, Չեմ կարենում հասկանալ, Ես քեզ սիրում, իսկ դու անսեր, Չոր մի սիրտ ես թափառիկ, Յաղթո՞ղն եմ ես, թե՞ յաղթուածը, Չեմ կարենում հասկանալ»:

Յայտագրի երկրորդ բաժնի մեծ մասը նուիրուած էր Եղիշէ Չարենցին եւ Սայեաթ Նովային: Չարենցի սիրերգութիւնն էր գլխաւոր թեման ընտրուած բանաստեղծութեանց, «Լուսամփոփի պէս աղջիկ, Աստուածամօր աչքերով» քերթուածէն մինչեւ «Հեռանալիս չանիծե՛ս»ը...., որոնք կատարուեցան խոր հասկացողութեամբ, ապրումով, ձայնային ելեւէջներու թրթիռով ու մեղեդայնութեամբ...., իսկ Սայեաթ Նովայական տաղերը, որոնք ընդգրկեցին նաեւ՝ տաղեր նուիրուած Սայեաթ Նովային՝ Չարենցի եւ Կապուտիկեանի քերթուածներէն, գեղեցիկ յաւելում մը բերին Երեկոյին: Յակոբ Գույումճեան կրցաւ իր հրաշալի ձայնով, խօսքի խոր գիտակցութեամբ, արուեստագէտի բնատուր շնորհքով գերել ու առինքնել ներկաները...: Վերջապէս, Գեորգ Էմինի «Մասունցիների Պարը» յաղթական եւ խրոխտ պոէմի արհեստավարժ կատարումը գօտեպնդեց ներկաները՝ հայրենասիրական նոր լիցքով, յոյսով ու ոգիով :

Հայ բանաստեղծութեան շունչով յագեցած Երեկոյ մը՝ արդարեւ, ուր շնորհալի ասմունքողը՝ Յակոբ Գույումճեան, կրցաւ կատարողական բարձր ճաշակով, կիրթ ու զուսպ շարժուձեւով, խօսուն արտայայտչականութեամբ փոխանցել հայ քերթողութեան համակ գեղեցկութիւնը,

հմայքը, վեհութիւնը, անոր խորին խորհուրդը: Հրաշք-հանդիպում մը՝ մեր գրականութեան մեծերուն հետ, որ վստահաբար պիտի մնայ անմոռանալի ներկաներուն յիշողութեան մէջ: Հոգի՛ եւ ոգի՛ հաղորդող Երեկոյ մը՝ ներկայ հոգեգործի եւ գորշ ժամանակներուն մանաւանդ, երբ անչա՛փ կարօտը կայ հայ գրականութեան կենարար շունչի, կենսայորդ աւիւնի, լուսաւոր եւ լուսաւորող ճառագայթի....գորս մեզի մատոյց ազգանուէր ու շնորհալի արուեստագէտը իր արհեստավարժ կատարումներով, արտասանական խօսքի խորապէս ազդեցիկ ներգործութեամբ:

Վարձքը կատա՛ր Վարպետին եւ նորանո՛ր յաջողութիւններ իրեն:

ԵՐԱՆ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

Խմբագրական

ՀԱՅ ԿԻՆԸ՝ ՈԳԻԻ ՍԵՐՄՆԱՅԱՆ

Համայն աշխարհը հերթական անգամ տօնակատարեց Մարտի 8-ն, մեծարելով կինը որպէս մայր եւ ընդհանրապէս որպէս մարդկային ընկերութեան եւ քաղաքակրթութեան մէջ իր ինքնուրոյն տեղն ու դերը ունեցող անհատ, որուն լիարժէք ընկերային ազատագրումը եւ աշխարհի ու երկիրներու կառավարման բարձրագոյն օղակներուն մէջ անոր մասնակցութիւնը տակաւին կը մնան շատ թերի....Կը շարունակուին դեռ անոր շահագործումը, անոր իրաւունքներու բռնաբարումը՝ նոյնիսկ ամէնէն զարգացած երկիրներու մէջ ալ:

Մեր մօտ նոյնպէս, հակառակ հայ կնոջ նկատմամբ յարգանքի եւ մեծարանքի բարձրագոյն եւ ջերմագոյն արտայայտութիւններուն, հայ կինը դեռեւս լիարժէք չէ ներկայացուած՝ հայ կեանքն ու անոր ճակատագիրը տնօրինող բարձրագոյն կառոյցներուն մէջ, որպէս որոշում կայացնող, այր մարդուն հաւասար անձ ու անհատականութիւն: Վստահաբար, հայ կեանքը՝ ի Հայաստան եւ ի Սփիւռս, շատ բան պիտի շահէր եթէ հայուհին աւելի ներգրաւուէր ազգային-հասարակական-պետական կեանքի ամէնէն պատասխանատու պաշտօններու մէջ, եւ ոչ միայն իր գիտելիքներով ու հմտութեամբ, այլեւ իր անձնագոհութեամբ, անկոտրում ոգիով, նուրբ զգայնութեամբ, խորաթափանցութեամբ ու հնարամտութեամբ՝ կարենար իր բարերար նպաստը բերել հայ կեանքի բարեկարգման եւ զարգացման կարելոր գործին մէջ:

Հայ կինը մեր բազմահազարամեայ պատմութեան էջերուն մէջ արձանագրած է արիութեան, ազգային բարձր գիտակցութեան եւ հայրենապաշտութեան բազում սխրանքներ, մեծագործութիւններ, որոնք օղակ առ օղակ կ'ազուցուին իրարու հասնելով մինչեւ մեր օրերը: Հեթանոսական շրջանի աստուածուհիներէն՝ «ոսկեմայր», «ոսկեմատն», «մայր զգաստութեանց» Անահիտի՝ պաշտամունքի արժանի կերպարէն մինչեւ հայ թագուհիներու, իշխանուհիներու հայրենակերտ ու հայրենապաշտպան վսեմ վարքագիծը.

Մամիկոնեաններու Շուշանիկներէն եւ հայոց աշխարհի «Փափկասուն Տիկնայք»էն մինչեւ զէն ի ձեռին հայրենիքի ազատագրութեան համար մարտնչող, անմնացորդ զոհուելու պատրաստ Սօսէ մայրիկներն ու ֆէտայի հայուհիները. հայ կեանքի զարթօնքին նուիրուած լուսամիտ ու յառաջապահ Արշակունիի Թեոդիկներէն, Սրբունիի Տիւսաբներէն ու Զապէլ Եսայեաններէն, մինչեւ Եղեռնի գեհեճային օրերուն, ամէն անձնական իրեղէն թողած, «Մշոյ Ճառնտիր» վիթխարի եւ արժէքաւոր գիրքը՝ թուրքին եաթաղանէն փրկող երկու մշակութանուէր հայուհիները եւ անոնց նմանները, որոնցմէ իւրաքանչիւրը իր մէջ կը խտացնէ հայ կնոջ իտէալի մեր հաւաքական կերպարը...Այդ կերպարի նորօրեայ մարմնաւորումն էին անկասկած Արցախեան ազատագրական պայքարի մէջ փայլատակած հայ հերոսուհի կիներն ու մայրերը, որոնց սէրն ու նուիրումը առ հայրենին, անանձնական զոհողութիւնը յանուն անոր ազատութեան եւ արժանապատուութեան դարձան նորագոյն օրինակներ՝ ներշնչումի եւ ոգեշնչման...

Մեր պատմութեան երթին մէջ, հայ կնոջ թերեւս ամէնէն մեծ ու էական, անոր առանցքային դերակատարութիւնը եղեր է, սակայն, անոր մայրական առաքելութիւնը: Հայ կինն է եղած հայ ընտանիքի հիմնասիւնը՝ դարերու փոթորիկներուն ընդմէջէն, ան է որ սերունդէ-սերունդ պահեր-պահպաներ է հայ օճախը՝ աներեր, մեր մայրենին ու մեր սրբութիւնները՝ անաղարտ ու կենսունակ, հայ ոգին՝ ամուր ու լուսաւոր: Ազգի ու հայրենիքի հիմքը՝ առողջ ընտանիքն է որոշապէս, իսկ առողջ ընտանիքի հիմքը՝ հայ գիտակից մայրը: Ի զուր չէ ըսուած. «Մայրերու ափին մէջ պիտի փնտռել ազգերու ճակատագիրը»: Մայրն է որ իր զաւակներուն սրտին մէջ կը սերմանէ արժէքներ եւ առաքինութիւններ, ոգիի յատկանիշներ, կամ՝ հակառակը: Դիպուկ է այն խօսքը որ կ'ըսէ. «Ո՛չ իմաստասէրներ, ո՛չ ալ թագաւորներ օգնութեան կանչեցէք Հայրենիքին, այլ մայրական ազդեցութիւնը միայն», քանզի մայրն է որ իր հոգիէն՝ հոգի եւ ոգիէն՝ ոգի կը փոխանցէ իր զաւակներուն՝ իր ամէնօրեայ դաստիարակութեամբ, խրատներով ու յորդորներով եւ մանաւանդ իր անձնական կեանքի, սեփական վարքի օրինակով: Մայրական սէր, նուիրում, քնքշութիւն ճառագայթող եւ միաժամանակ տոկունութիւն, խիզախութիւն, արժանապատուութիւն արտացոլող իր անհատականութեամբ ու կենսակերպով: Մարդակերտումի եւ հայակերտումի առաջին դերակատարը, մարդ-անհատին ամէնէն ազդեցիկ եւ մնայուն դաստիարակը մայրն է:

Ըսուած է, որ Մպարտան՝ հնագոյն ժամանակներուն, կը հասցնէր հայրենապաշտ եւ աներկիւղ մարտիկներ, որովհետեւ մայրերու ցանկութիւնն էր՝ նման սերունդ տալ Հայրենիքին: Նոյն տրամաբանութեամբ ալ, հայ հայրենապաշտ, քաջարի մայրն է որ կրնայ ծնունդ եւ հոգեմտաւոր սնունդ տալ ազգասէր ու հայրենապաշտ սերունդի: Գարեգին Նժդեհ, որուն անունը յաճախ տեղի-անտեղի կը չարաշահուի մեր օրերուն, դիպուկ կերպով կը գրէ. «Հայ կինը: Սրա միջոցով հոգեփոխենք հայ ընտանիքը: Այդ վերջինի միջոցով՝ հայութիւնը: Սկսենք հայ կնոջից, աշխատենք անդուլ մինչեւ որ սրա կաթը դառնայ հայրենապաշտութեան սրբազան կաթ:....Հայ կնոջից սպասենք հոգեբանական այդ հրաշքը: Ունենանք առիծածին մայրեր...»:

21-րդ դարուն յատկապէս՝ երբ համաշխարհայնացման ահեղ հողմերը կը միտին համահարթեցնել ու ջնջել ամէն ազգային արժէք ու ինքնութիւն, լեզու եւ մշակոյթ, պատմութիւն եւ յիշողութիւն...երբ կը խարխլուին ընտանիքի հիմքերը, կը սրբապղծուի մայրութեան խորհուրդը, երբ նիւթապաշտութիւնն ու գործնապաշտութիւնը կ'աւերեն ամէն հոգեմտաւոր արժէք ու սրբութիւն, երբ կը նահանջեն դարաւոր մարդկային ասանդոյթներ, հոգի եւ ոգի...եւ նոյնիսկ հայրենիքներ կը պարպուին իրենց ոգեղէնութենէն, դառնալու համար սոսկ բնակութեան վայր, ուրկէ դիւրաւ կարելի է արտագաղթել,.... երբ՝ «ո՛չ միայն հացի» ապրելու հոգեւոր-բարոյական անհրաժեշտութիւնը կը դառնայ իմաստագործի հասկացութիւն միայն, հայ մայր դաստիարակելը, հայ մայր ըլլալը կը դառնան՝ հոսանքն ի վեր թիավարելու մարտահրաւեր, այլեւ հրամայական անհրաժեշտութիւն՝ ազգի եւ հայրենիքի լինելութեան համար:

Իրենց զաւակը օտար դպրոց առաջնորդող, քաղքենիացած եւ օտարացած մայրերու կողքին, դեռ կա՛ն ու կ'ապրի՛ն գլխատառ հայ մայրեր, որոնց վսեմ օրինակը կրնայ վարակիչ դառնալ մեր երիտասարդ մայրերուն: Նման հերոսական ոգիով ամբապինդ Հայ Մայր է, անտարակոյս՝ վերջերս հերոսաբար նահատակուած Արմէն Յովհաննիսեանի մայրը, որ կը գրէր իր 30 Սեպտեմբեր 2014 թուակիր նամակին մէջ, հասցէագրուած Նիկոսիաբնակ աւագ արիապետ Յարութիւն Անմահունիի. «Այրում է սիրտս զաւակիս կորստից, սակայն հպարտ եմ անսահմանօրէն՝ որդիս նահատակուեց քաջերի արիւնով սրբագործուած հայրենի հողի համար: Մենք՝ հայերս, հերոսածին ազգ ենք, անպարտելի է մեր ոգին...Հերոսները երբե՛ք չեն մեռնում, նրանց շնորհիւ է որ մեր հայրենիքը յաւերժ է...Արմէնն իր անօրինակ սխրանքով մի լուսաւոր հետք թողեց համայն հայութեան սրտում...»:

Նման մայրը արժանի շառաւիղն է Մշոյ մայրիկներու եւ անոնց նմաններուն, որոնց սրտապնդող երգը ուղղուած իրենց որդւոյն՝ ԶԱՐԹԻՐ ԼԱՕ՝, պիտի հնչէ դարէ-դար, ոգի արթնցնելու, ազգային-հայրենական հերոսութեան մղելու իրենց զաւակները, սէ՛ր, նուիրո՛ւմ սնուցանելու դէպի հայրենի սուրբ հողը....ընդդէմ պարտուողականութեան, նահանջականութեան եւ ազգային-հայրենական դասալքութեան....

Ոգի սերմանողն է հայուհին՝ պատմութեամբ, ճակատագրով, դաստիարակութեամբ: Դարձեալ մէջբերենք Նժդեհի անմահ խօսքերը. «Հայուհի՛ն, որին կարելի է ճանաչել հազարաւոր օտարուհիների մէջ այն կնիքով, որ նրա ճակատին դրել է դարերու տառապանքը...Նրա հայրենասիրութիւնը՝ աստուածային կրակ, բոց ու ջերմութիւն, պիտի արթնացնի թմրած առիւծը իր ժողովրդի մէջ, պիտի բարձրացնի մեր առօրեայ կեանքի թափը, պիտի քաղցրացնի ու հեշտացնի անձնագոհութիւնը: Ոգիացած հայրենասիրութիւն, որից ժողովուրդները ստեղծում են մի հրաշագործ ոյժ, անհրաժեշտ Հայրենիքների անկախութեան ու հզօրութեան համար»:

Կա՞յ աւելի խորիմաստ եւ խորախորհուրդ պատգամ ուղղուած հայ կնոջ եւ հայ մօր՝ Մարտ 8-ի առիթով եւ ընդհանրապէս ալ:

ԵՐԱՆ ԳՈՒՅՈՒՆՃԵԱՆ

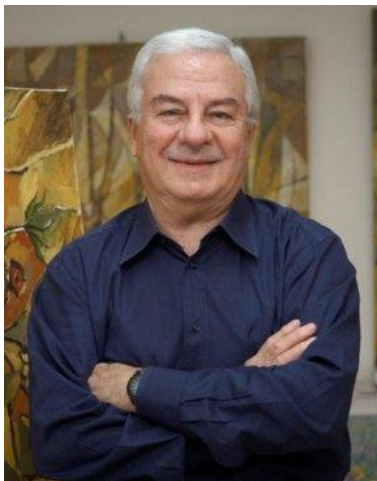
Յօդուածներ

ՅՈՒՇԵՐՈՒ ԾԱՐՔԷՆ ՄԵԾԵՐՈՒ ՀԵՏ

Վարդան Թաշճեան

LOS PARAGUAYOS

Երգ-երաժշտութեան նախասիրութիւններս բազմակողմանի են: Հայկականը, դասականը, Յունականը, Եւրոպականը, Լատինականը եւ Ցիկանը, ամէն մէկը իրեն յատուկ անկիւնը ունի սրտիս մէջ եւ իւրաքանչիւրին պարզեւած ուրոյն հաճոյքը խիստ օրինաբեր՝

նկարչական աշխատանքի պահերուս մանաւանդ, ներշնչումներու ծորակը բանալու գիծերու եւ գոյներու կախարդանքին:

Ինքզինքս բախտաւոր նկատած եմ, որ երիտասարդական տարիներս զուգադիպած եղան թեթեւ երաժշտութեան այնպիսի շրջանի մը, երբ ողջ աշխարհը կլանուած էր ի՛րապէս առասպելական նկատուող երգիչներով: Ամերիկան՝ Տրանք Սինաթրա, Նաթ Քինկ Քոլ, Տրանսսան՝ Շարլ Ազնաւուր, Տալիտա, Իտալիան՝ Բեթինո Տի Քաբրի, Ատրիանօ Չէլէնթանօ եւ հարաւային Ամերիկա՝ Թրիտու Լոս Բարակուայոս, Լոս Ինտիոս, յիշելու համար մի քանին հարիւրաւորներու մէջէն:

Լոս Բարակո՛ւայոս

"Malaguena"ն անմահացնող ի՛նչ մագնիսական անուն, կիթառներու եւ մեծ տաւիղի մը հարուստ լարերուն հետ, խումբի ղեկավար Լուի Ալպերթօ Տէլ Բարանայի առինքնող, տիրական, մետաղեայ զգլխիչ ձայնով: Երգը կը սկսէր "Que bonitos ojos tienes" (ի՛նչ գեղեցիկ աչքեր ունիս) հիացական բառերով, թրթռուն երկար գլխաձայնին հետ կը վերջանար "como el candor de una rosa" (վարդի մը անմեղութեան պէս): Եւ ահա խանութներէն եւ տուններէն յորդող սիրային այս բառերը հասկցող-չհասկցող ամէնէն անտրամադիր անցորդն անգամ կը տրորէին վայելքի պաճուճանքին մէջ, իբրեւ բուժիչ բալասան իր առօրեայ հոգերուն եւ զլիացաւին

Լոս Բարակո՛ւայոս

Ձայնապնակներու իրենց ամբողջական հաւաքածոն ունէի արդէն եւ օրն ի բուն կարիքը կը զգայի ըմբռնելու աշխարհի միւս ծայրը՝ Բարակուայ կոչուած փոքր երկրի մը «Կուարանի» հնդիկներու ժողովրդական երգերը իբրեւ բարի մոլութիւն ուրկէ՞ ո՛ւր

Պէյրուի՝ համալսարանական տարիներու եւ ապա՝ Պաաքլին եւ Կիպրոս ուսուցչութեանս շրջանին, մեր կեանքի գարնանային օրերուն անթառամ ախորժակով կը վայելէինք այս երգերը, բարեկամներս, հարազատներս ու ես ուր որ ըլլայինք, տո՛ւնը, ակո՛ւմբը, սինեմա՛ն, ճաշարա՛նը եւ կամ ինքնաշարժի՛ն մէջ: Այդ հաճոյքը դեռ կը շարունակեմ, ինչ փոյթ թէ աշխարհը յեղաշրջուած է ու պատանդուած՝ թէթեւ երաժշտութեան նորագոյն դեսպաններով, rap music-ի, Lady Gaga-ի, Eminem-ներու եւ իրենց նմաններուն գռեհիկ բառերով պարարտ եւ արտառոցութիւններով հարուստ ուստայնին մէջ:

Մելգոնեանի մեր երաժշտութեան սիրուած ուսուցիչը՝ Պրն. Վահան Պետէլեանը գրեթէ ամէն պահուն կամ երգչախումբի փորձերուն շարունակ կը շեշտէր.-

«Երաժշտութիւնը հոգին կ'ազնուացնէ՛...»

Չեմ կարծեր, որ Պրն. Պետէլեանը կ'ակնարկէր միմիայն դասական երաժշտութեան: Վստահաբար շատ մը երկիրներու ազգային ու աւանդական երգերն ալ՝ Արժանթինեան անգուզական թանկոյին նման իրենց մնայուն դեղն ու տեղը կ'ունենային ու կը շարունակէն ունենալ, որոշ սերունդի մը համար, իրենց «հոգիներու ազնուացման» մէջ...

Լատինական մեզի ծանօթ միւս երգերը "Besame Mucho", "Serenata", "Galopera", "India", "Cascada", "Pajaro Campana" ...զիս միշտ կը վերադարձնեն անցեալի քաղցր ու նօսթալճիք օրերուն եւ կը վերյիշեցնեն մտերմիկ բարեկամներս, որոնց մէկ մասը, ափսո՛ս, ա՛լ անդարձ մեկնած է այս աշխարհէն, միւս մասը՝ հեռաւոր երկնակամարներու տակ, մնացեալն ալ՝ Աստուած գիտէ ո՞ւր, հետզհետէ աղօտող իրենց դէմքերով:

10 Յունիս, 1971: Օրուան թերթը ձեռքիս մէջ, պէտք զգացի այքերս լաւ մը շփելու, որպէսզի հաստատեմ կարդացածիս իրականութիւնը: Ետեւի էջերէն մէկուն վրայ, լայն ծանուցում մը կը հաղորդէր, որ Լուի Ալպերթօ Տէլ Բարանան եւ Թրիոս Լոս Բարակուայոս խումբը Էլոյթ պիտի ունենան 19 Յունիսին, Նիկոսիոյ համբաւաւոր «Լիտրա Բալաս Պանդոկ»ի բացօթեայ հոյակապ պարտէզին մէջ, գաղթապետական օրերէն հոշակ վայելող այն վայրը, որուն հողը շոյած են համաշխարհային դէմքերու ոտնահետքերը:

Այսպիսի բախտ մը երագիս մէջ կրնայի երեւակայել միայն:

Անհամբերութիւնս ստիպեց զիս օրերը եւ ժամերը հաշուելու, թէեւ թէթեւ մտավախութեամբ մը, որ մետասաներորդ պահուն կրնար անակնկալօրէն ջնջուիլ Էլոյթը, «թէքնիք» պատճառներով, ինչ որ պիտի պատահէր Շարլ Ազնաւուրի պարագային:

Մի քանի զոյգ, ազգական-բարեկամ, մեր սեղանը օրեր առաջ ապահովեցինք եւ որոշեալ օրը ուղղուեցանք պանդոկ, նորածին աղջնակս Թալինը, քաղաքի արուարձաններէն Նէաբոլի՝ աներմօրս խնամքին յանձնելէ ետք: Կանուխ երթալով հանդերձ սեղանները մեծ մասամբ գրաւուած էին մեզի պէս անհամբեր համակիրներով:

Բնական վիճակ մը չէր սրտիս համար: Երեւեփող տրամադրութիւն մը պատած էր էութիւնս, սեղանակիցներս եւ նոյնիսկ ինքզինքս մոռնալու աստիճան: Աչքերս սեւեռած կէտի մը վրայ, այն դրան՝ ուրկէ մուտք պիտի գործէր պաշտամունքիս առարկան: Երեւակայութիւնս

Ծիածանի գոյներ կը հագնէր ակնթարթէ ակնթարթ, երբ վերջապէս մեզմէ քանի մը մեթր հեռաւորութեան վրայ իրենց աւանդական տարագով եւ գործիքները թրթռացնելով երեւցան Բարակուայի սոխակները, ծափահարութիւններու տարափին տակ: Հրճուանքս սահման չունէր: Աչքերս լայն, շշմա՛ծ, վերացա՛ծ, Նիկոսիոյ աստղածորան գիշերուան կախարդանքը բազմապատկող այս եզակի եղելութեան դիմաց:

Այնուհետեւ, ժողովրդական սիրուած երգերու շարանը քակուեցաւ հիացումի երփներանգ բացազանչութիւններ խլելով ամէն մէկ սեղանէն: Մեր սեղանի խանդավառութիւնը սակայն իլեց անցաւ միւսներունը: Երանութիւնը զգալի էր բոլորին դէմքին վրայ: Մէկ օրուան առանձնաշնորհում մը՝ որ բարի նախանձը պիտի առթէր Լոս Բարակուայոսի երկրպագուներուն: Աշխարհը մե՛րն էր այդ պահուն:

Երբ դադար առին եւ ներս ուղղուեցան, բնագոյաբար ոտքի ելայ, հետեւեցայ իրենց քովընտի դռնէն եւ պանդոկի գլխաւոր միջանցքին մէջ, հեռուէն բացազանչեցի կորսուած բարեկամ մը գտած խելագարութեամբ

- Լուի Ալպերթօ՛ ...

Չորսը մէկ կանգ առին եւ զարմացած ետեւ դարձան: Քայլերս արագացնելով մօտեցայ մեծ երգիչին, երկու ձեռքերովս ձեռքը առի եւ երկարօրէն թօթուելէն ետք, դժուար չեղաւ թարգմանելու զգացումներու տարողութիւնը հանդէպ իրենց երաժշտութեան:

- Ձեր բոլոր տիպքերը ունիմ եւ կը հաւատաք կամ ոչ առտու-իրիկուն կ'ունկնդրեմ զանոնք: Որքա՛ն երջանիկ եմ այսօր Ձեզ տեսնելով եւ լսելով:

- Gracias, muchos gracias senior (Շնորհակալ եմ, շատ շնորհակալ եմ պարոն), փրցուց մեծ երգիչը իր պէխերուն տակէն, զգալով անկեղծութիւնը իմ արտայայտութեանս, հաւանաբար նկատած ըլլալով նաեւ իմ ամբողջական կեղրոնացումս եւ վայելքս իրենց ելոյթի պահուն: Յետոյ ձեռքը ուսիս՝ սա անակնկալ առաջարկը ըրաւ ինծի.

- Amigo, ինչ կ'ըսես, show-էն ետքը հոս կեցիր, Bar-ը անցնինք եւ խմիչք մը առնենք միասին...

Եկո՛ւր եւ հաւատա՛ եթէ կրնաս: Լուի Ալպերթօն առաջարկէ՛ ինծի, որ միասին ըլլանք, բարեկամանանք, զուարճանանք, որպէս սրտաբուխ, գործնական եւ փոխադարձ գնահատանք համակրական իմ զգացումներուս:

Մտեցայ: Բայց...

- Ափսո՛ս,- ըսի,- չեմ կրնար, փոքրիկ ունիմ, պէտք է տէր ըլլանք եւ տուն տանինք, ուշ կ'ըլլայ:

- Քեզի կը ձգեմ: Փորձէ՛: Եթէ կարենաս գոհ կը մնանք:

Մինչ այդ այցետոմսիս ետեւը արագ մը կորզեցի իր ստորագրութիւնը,- ինչ որ կրցաւ գրել նեղ այդ թուղթին վրայ, մասունքի մը պէս պահուած՝ մինչեւ այսօր:

Con carino Al Amigo de Siempre, Luis Alberto Del Parana (Միտով՝ մշտական բարեկամներ, Լուի Ալպերթօ Տէլ Բարանա):

Դադարէն ետք անմոռանալի գիշերը շարունակուեցաւ ճոխ երգերու երկրորդ բաժնով, ինչ որ անտարակոյս «կերակրեց եւ լիացուց» բոլոր ներկաները եւ գուցէ պատշգամներէն հետեւող պանդոկի հետաքրքիր բնակիչները:

Համերգէն ետք, հրաժեշտի պահուն Լուի Ալպերթօն դարձեալ յիշեցուց իր հրաւերը, սակայն իսկապէս դժուար էր ընդառաջել անոր, քաջ գիտնալով, որ յիշատակելի գիշերուան մը շարունակութիւնը կուտայինք օդին, ընտանեկան պարտաւորութեան սիրոյն, թէ ինչէ՛ր կը խոստանային Եւրօ այդ ժամերը եւ թէ որքա՛ն պիտի զոջայի օր մը փախցուած այս առիթին համար:

Երեք տարի չանցած, արդէն լսեցի իր ցաւալի մահը, անողոք հիւանդութեան մը հետեւանքով: Կիպրոսի տագնապի օրերուն, երբ թրքական արշաւանքի թռիւքներն մէջ, կեանքի եւ մահուան սարսափը կլանած էր կողին, իր կորուստն անգամ աննշան անցաւ, անկիւն մը իսկ չգտնելով իբրեւ լուր՝ տեղական թերթերու պատերազմական լուրերով լեցուն սինակներուն մէջ:

Ինք գնա՛ց, ձայնը մնա՛ց եւ 40 տարիներ ետք այդ պատերազմէն, մինչ Կիպրոսի հարցը դեռ կ'երկարի՛, Լուի Ալպերթոյին եւ իր ձայնակիցներուն երգերը, սկսեալ՝ «Մալակուէնա»էն կը շարունակէն սփռել սփոփարար ազդեցութիւնը մեր սերունդին վրայ, օրէ օր նահանջող աշխարհի գեղեցկութիւններուն դիմաց:

Հաւատացած եմ որ մարդուս կեանքը միշտ ալ ժլատ չէ: Պատեհութիւնները, առիթները յաճախ ստեղծուած են անհասանելի երազ նկատուած ցանկութիւններ իրականացնելու տեսակէտէն: Բախտը կ'օգնէ, յոյսը կ'օրհնէ, կը բաւէ որ հաւատք եւ լաւատեսութիւն ունենաս, համբերութեամբ սպասես այդ արեւին, որ պիտի ժպտի, «երջանիկ այդ օրը» պարգեւելու եւ իբրեւ անջնջելի յիշատակ դրոշմելու կեանքի էջերէդ մէկուն վրայ:

Ես այդ երանութիւնը ապրեցայ 43 տարի առաջ, այն պանդոկին մէջ, որ տրտում-տխուր իր երգը կուլայ տակաւին, Կիպրոսի տագնապին սպիներով, իր կարգին երագելով վերաբացման «երջանիկ այդ օրուան» եւ նոր Բարակուայոս-ներու գեղգեղանքին:

25 Փետրուար, 2014

Նիկոսիա

Գրական-Մշակութային

ԱՐԱՄ ՍԵՓԵԹՃԵԱՆԻ՝ «ՉԱՅՆԵՐ ԼՌՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ» ԳԻՐՔՐ

Գրախօսութիւն՝ Երան Գույումճեանի 4

Գրասեղանիս հիր-գիրքերէն է վերջին քանի մը ամիսներուն՝ արձակագիր, հրապարակագիր, գրաքննադատ եւ հրատարակիչ Արամ Սեփեթճեանի «Չայներ Լոռութեան Մէջ» հատորը, զոր կ'ընթեռնում յաճախ մենութեանս պահերուն, ճիշդ իրեն պէս՝ լսելու համար լռութեանս մէջ հնչող ձայներ, որոնք կը բխին հայ մարդու էութեան խորքերէն, անոր արեան երակներուն, սրտի տրոփիւնէն...: Չայներ՝ որոնք գոյութեան խորհուրդ են, արեան եւ հողի կանչ, զարթօնքի եւ յարութեան կոչ ու աղաղակ են...: Այդ ձայները կը հնչեն հեղինակին մէջ, կ'ալեկոծեն իր ներաշխարհը, կը դառնան էջեր, որոնք «թերթ առ թերթ կը խուժեն դէպի իր յիշողութեան աւազանը իբրեւ պատկեր եւ յուշ-քանդակ, կամ ցանուցիր եղած խոհերու յօդուածներ, որոնց մէկտեղումով կը կազմուին էջերը սոյն հատորին, իբրեւ խաչքուռ նուիրական»:

Պատահական չէ երբէ՛ք գիրքին հրատարակութիւնը Մեծ Եղեռնի դարադարձի նախաշեմին՝ 2014-ին, Սփիւռքի մայրաքաղաք համարուող Պէյրութի մէջ, որպէս խաչքուռ Հայոց Ցեղասպանութեան 100-րդ տարելիցի անկշռելի խորհուրդին: Խաչքուռ՝ հիւսուած ցաւի, մորմոքի, այլեւ վերածնունդի անխորտակելի յոյսի, յարութեան տեսիլքի, պահանջատիրութեան պայքարի անխորտակելի կամքի, ազգային խղճմտանքի եւ արժանապատուութեան շիւղերով ցորենաբոյր..., ուր հեղինակին ազգային-զաղափարախօսական խոհերուն եւ մտորումներուն հետ կը միահիւսուին գեղարուեստական շունչով եւ ոգիով գրուած ապրումները՝ Ապրիլեան խորհուրդին, մեր մեծ տառապանքին, մեր մշակոյթի վեհապանծ կոթողներուն, հայ գիր ու գրականութեան, մեր պատմական սխրանքներուն եւ հայոց հողին դէմ յանդիման...:

«Խորհուրդ Ապրիլեան» խորագրեալ՝ գիրքի առաջին բաժնին մէջ, հեղինակը կը վերապրի Ցեղասպանութեան պատճառած անչափելի կորուստներու կսկիծը՝ հողային կորուստ, մարդկային կորուստ, մեր ստեղծագործ հանճարի կորուստ, մեր անցեալի ժառանգութեանց կորուստ, տալով իրաքանչիւրին մանրամասնեալ պատկերը, հաստատագրելով որ Ցեղասպանութեան մեծագոյն պահանջքը է՝ ու կը մնայ, տէր կանգնիլ մեր դարաւոր հողային իրաւունքին, նորահաս սերունդին փոխանցել ջահը պահանջատիրութեան, բո՛ցը հայրենասիրութեան, կի՛րքը հանդէպ հայ գիրին ու գիրքին, հայ մշակոյթին եւ արուեստին: Անյետաձգելի խստապահանջութիւն կը համարէ՝ Սփիւռքի մեր զաղութներու վերակազմակերպումը, անոնց վերածումը միաձոյլ ամբողջութեան մը, մեզ իրարու միացնող Ազգային Գաղափարախօսութեամբ մը, շէշտելով յատկապէս՝ Սփիւռքի Համահայկական

Գերագոյն Խորհուրդ մը կեանքի կոչելու հրամայականը: «Անհրաժեշտ է վերամիաւորումը մեր ազգային բաղադրատարբերուն...Հարկ է, որ ան (հայրենի պետականութիւնը) համախմբէ սփիւռքահայութիւնը, որմէ բխած ներկայացուցչական խորհուրդը իր լիիրաւ մասնակցութիւնը պիտի բերէ Ազգային Գերագոյն Ժողովին, հայրենի պետութեան հովանիին ներքեւ»: Ան անհրաժեշտ կը համարէ հայկական դիմադրութեան նոր մտածողութիւն սերմանել հայ ժողովուրդի հոգիէն ներս՝ երբ բիրտ ուժի տէրերը իրենց ձեռքին մէջ կեղրոնացուցած են հակակշիռը տնտեսա-քաղաքական հզօր լծակներու, երբ կը փորձեն անոնք խեղաթիւրել պատմական ճշմարտութիւնները, դահիճը ներկայացնելով իբրեւ գոհ, երբ բազում միջոցներով կը փորձեն սնանկացնել մեզ մեր ազգային-հայրենասիրական հիմնական ուղեգիծէն եւ մեր մէջ սերմանել պարտաւորական ոգի...: Տագնապահար է անոր հոգին. «Մեր երագները կը մնան տակաւին փշրուած, այնքա՛ն ատեն որ Արեւմտահայաստանի ճակատագիրը կը մնայ անստոյգ, Արցախի հայապատկան հողերն ազատագրուած՝ կը մնան աշխարհի անսփ՛րտ լումայափոխներու սեղանիկներու վրայ իբրեւ սակարկելի առարկաներ, երբ Տեր-Զօրէն ու Չանդրըրէն մինչեւ Սումկայիթ ու Պաքու կազմակերպուած սպանդներու եւ ջարդերու հեղինակները կը մնան անպատիժ, երբ հայկական Յեղասպանութիւնն ամբողջ կը մնայ ուրացումի եւ մոռացումի ենթակայ...»: Զուգահեռաբար, մատը դնելով արիւնոտ վերքի մը վրայ, կորովի հրապարակագիրը ցաւով կ'արձանագրէ որ վերանկախացած պետականութեան առաջին քսանամեակին՝ սպիտակ արիւնահոսութիւնը՝ արտագաղթը, պատճառ եղած է որ 1990-ի 3.75 միլիոն հաշուող ազգաբնակչութեան թիւը նուազի եւ հասնի մերօրեայ 2.5 միլիոնի: Հետեւաբար, մեծագոյն մարտահրաւերը գոր կը դիմագրաւէ հայրենի պետականութիւնը այսօր պիտի ըլլար՝ նոր թափ տալ ազգահաւաքի կենարար ուժին, ու հնգամեայ փլաններով՝ ազգաբնակչութեան թիւը հասցնել 5 միլիոնի: Մինչ այդ, կ'եզրակացնէ հեղինակը, պատրաստ ըլլանք դիմակալելու ամէն մարտահրաւեր ու գոհողութիւն, յանուն մեր անժամանցելի դատին եւ ապագայի յաղթանակին:

«Չայներ Լոութեան Մէջ» խորագրեալ՝ գիրքի երկրորդ բաժնին մէջ, ընթերցողը յատկապէս կը պարուրուի հոգեպարար ապրումներով՝ Զուարթնոց տաճարի ատերակներու համալիրին մէջ, որ կը դառնայ ուխտատեղի հեղինակին մտածումներուն...Համալիր մը՝ այս, որուն համահաւասարը, ըստ իրեն՝ ժայռանիստ Գեղարդն է, եւ ուր Թէքէեանի տողերու ներշնչումով՝ քար ու քարայր կը վերածուին բարձր բերդին հաւատքի...:

Դարձեալ Թէքէեանի՝ «Երբ Օրը Գայ Վերջապէս» տողը ընտրելով որպէս բնաբան, հեղինակը իմաստալից կերպով կը նշէ. «Երբ Օրը գայ վերջապէս, ու հայ մարդը թօթափէ մերօրեայ «աւատապետութեան» շղթաներու լուծը, որ կը թելադրուի մեզի օտար միջամտութիւններով, անպայմանօրէն պիտի հասնի ան բանաստեղծ հոգիներէն՝ ճառագայթած գաղափարն ու ոգին միաձուլող գերագոյն իմաստութեան՝ ինքնաճանաչողութեան, Միացեալ Հայաստանի երագէն առաջ ու գերիվեր՝ Միացեալ Հայութեան խորհուրդին:

«Գիր եւ ճանապարհ» խորագրեալ երրորդ բաժինը գիրքին գերազանցօրէն պանծացումն ու վերարժեւորումն է հայ գիրի, հաւատքի ու մշակոյթի: Արդարեւ, Միաձնաէջ խորհուրդին պիտի յաջորդէր՝ հայ միտքի լոյսին ձօնուած մեսրոպակառոյց տաճարն ու խորանը, Ա. Բ. Գ.ի հրաշքով յաւերժացած, իբրեւ գրաւական հայ ժողովուրդի ինքնապահպանման եւ բազմադարեան խիզախումներուն, նուաճումներուն: Հայ մշակոյթի տօնին իմաստաւորումը այնքան արդիական կը հնչէ բոլոր ժամանակներուն համար ալ... Հայ մշակոյթի կամ Թարգմանչաց տօնը «տօնն է հայ ժողովուրդի իմացական արժէքներուն եւ արժանիքներուն փառաբանութեան, Հայ գրականութեան եւ անոր մշակներուն տօնը, ու միակ առիթը որ պիտի վերախմբէ բազմաճիւղ ընթացքը մեր հոգեմտաւոր գետերուն ու գետակներուն, ու պիտի կազմէ Մայր Երակը մեր դէպի Ապագան ընթացող հայ ժողովուրդի պատմական առաքելութեան»: Եւ այնքան հրատապ հնչող հարցումը կամ հարցումները. «Պիտի կարենա՞նք տէր կանգնիլ մեր մեծ թէ փոքր Լոյսի տաճարներուն ու խորաններուն...Պիտի կարենա՞նք զօրաշարժի ենթարկել մեր նիւթական թէ իմացական կարողութիւնները, որպէսզի ցոյց տանք արար աշխարհին, թէ մեր հոգիի ու միտքի լոյսի խորանները չէ՛ն երբէք առեւտրական գործառնութեանց կեղրոնատեղիներ, եւ այդ խորաններու վրայ սպասարկող աշխարհիկ թէ հոգեւոր մշակներ կոչուած են շարունակելու Թարգմանչաց վարդապետներով սկսուած մեր գործը...»: Սա իրաւամբ կը դառնայ նաեւ զգաստացման եւ սթափումի կոչ՝ բոլոր անոնց, որոնք գրպանային մտածողութեամբ եւ առեւտրական հաշուարկներով կը փակեն դպրոց ու թերթ, կ'արհամարհեն գիր ու գրականութիւն...

Գիրքի վերջին բաժինը կը կազմէ հայրենի օրագրութիւնը, գրուած 1987-ին, յետ իր հայրենական այցելութեան՝ Սփիւռքահայութեան հետ Մշակութային կապի Կոմիտէի հրաւերով, խորագրեալ՝ «Պահեր ու Խոհեր Հայրենիքէն», ուր տող առ տող ընթերցողը հեղինակին հետ կարծէք համահունչ կ'ապրի հայրենիքին նկատմամբ տաճուած սէրն ու կարօտը, յոյզերն ու խռովքները, խոհերն ու մտորումները, քանզի ան մեր բոլորին մայրն է, ինչպէս իրաւամբ կը գրէ հեղինակը: Ան կը խորհրդածէ հաւատքի իւրօրինակ քննութեամբ մը. «...բացի հայրենիքէն, մնացեալը պատրանք է: Իսկ սփիւռքը, կորուստի դատապարտուած ազգային դրամագլուխ մը՝ որուն ճակատագիրն է հաւաքական տեղաշարժ, ժամանակաւոր յուսավառ կայք, ապա՝ յուսախաբութիւն եւ տեղաշարժ դէպի հեռաւոր ասիեր...ի խոյզ անհատական բարեկեցութեան»: Եւ կը մտորի, որ հայրենի հողին հրաշքն էր որ ծնունդ տուաւ նորահաս սերունդներու...որոնք կրցան զսպել իրենց արցունքը, երբ 1937-ն տեղի կ'ունենար..., կրցան Բ. Աշխարհամարտին 664 հազար զինուոր ուղարկել ռազմաճակատ...: Տակաւին, «նոյն այս հայն է որ պաշտօնապէս կը ներկայանայ իբրեւ պահանջատէր Ղարաբաղի հայկական հողերուն...»: Հայրենասիրական վառ ապրումներու ներշնչարան կը դառնան իր սրտայոյզ տողերը նուիրուած իր հայրենական հոգեպարար այցելութեան, երբ հայրենիքն ու սփիւռքը կը ողջագորուէին սիրոյ սեղաններու շուրջ, գրական-գեղարուեստական երեկոներուն, հանդիսութիւններուն ընթացքին...Եւ ան կը գոչէ սփիւռքահայուն յատուկ վիպային ապրումով. «Դէ՛հ, ե՛կ վարդապետ, ու մի՛ խելագարիր»...

Իրեն հետ մենք ալ պիտի ըսէինք ի խորոց սրտի. «Դուն՝ ասի մը հող սրբազան, մեր պապենական Մեծ ու Փոքր Հայքէն, երկի՛ր Նայիրիէն...Դո՛ւն, Կաթողիկէ ու Մատենադարան, Աստղադիտարան ու Բնութիւն հայրենի...Դո՛ւք, Միտքի ու Բազուկի

անխոնջ աշխատաւոր ընկերներ...Եւ Յարգանք քեզ, հայրենի ժողովուրդ, որ...քու այգաբացովդ նկարագարդեցիր մեր պատմութեան էջերը:....Մեր վերջին հասցէն՝ Երեւանն է»:

Հայոց Ցեղասպանութեան հարիւրամեայ տարելիցի շեմին, «Չայներ Լռութեան մէջ» հատորը գերազանցօրէն ազգային ինքնաճանաչումի եւ ինքնագիտակցութեան հրաւէ՛ր է, զգաստութեան եւ սթափութեան կո՛չ, ինչպէս նաեւ ողեցոյց փարոս՝ նոր որակ եւ ուժականութիւն հաղորդելու մեր պահանջատիրութեան պայքարին եւ ազգի ու հայրենիքի լինելութեան:

Վարձքդ կատա՛ր, անխոնջ մշա՛կ հայ գիր ու դպրութեան, սիրելի Պրն Արամ Սեփեթճեան:

ԵՐԱՆ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

Հրայր Բազէ Խաչերեան. «Մենք այսօր պէտք է յաղթանակած ընդառաջ գնայինք 100-ամեակին և ոչ թէ ողբերգական դէմքով»

18 փետրուար, 2015

Նաիրա Հայրապետեան

«Ես ծնուել եմ Լիբանանում, մեծ հայրս զեղթունցի էր և մասնակցել էր ինքնապաշտպանութեանը, բայց երեւի էդքան էլ լաւ չէր կռուել, դրա համար էլ յայտնուել էր

Լիբանանում»,- ասում է լուսանկարիչ Հրայր Բազէ Խաչերեանը: Լուսանկարչութեան հետ կապ ունեցող շատ մարդիկ նրան ճանաչում են հենց առաջին հայեացքից:

Նա թերեւս ամենաշատ եկեղեցիներ նկարած լուսանկարիչն է, ով Հայաստան եկաւ Արցախեան ազատամարտի տարիներին և մինչեւ հիմա շարունակում է լուսանկարչութեան միջոցով բացայայտել ու ճանաչել հայոց աշխարհը: Նա առաւելապէս

յայտնի է «Արցախ. լուսանկարչական ճանապարհորդութիւն» (1997 թ.), «40 մերկ մարմին» (2001 թ.), «Ղարաբաղ. 100 լուսանկար» (2002 թ.), «Երկիր» (2005 թ.), Արմէն Քիւրքչեանի համահեղինակութեամբ՝ «Հայկական զարդանախշային արուեստը» (2010 թ.) և «Հայկական զարդատառ» (2012 թ.), «Մէկ ազգ, մէկ եկեղեցի» (2013 թ.) և այլ գրքերով:

Բազէ անունը սկզբում պարզապէս մականուն էր՝ նամակագրական զրոյցների ժամանակ (ինչպէս այսօր ինտերնետում), յետոյ դարձաւ երկրորդ անուն և աւելացաւ անձնագրում: Այսօր բոլորը նրան այդպէս են ճանաչում՝ Բազէ և Hawk: «Մենք շատ բաներով նման ենք իրար,- ասում է Հրայրը,- բազէն էլ լաւ ասք ունի, սիրում է սաւառնել և, երբ որս է անում, շատ լաւ գիտի իր թիրախը»:

Առաջին անգամ լուսանկարչութեան հանդէպ հետաքրքրութիւնը ծնուեց, երբ 11-12 տարեկան էր: Դասընկերներից մէկի եղբայրը, ով տարիքով մեծ էր աւելի, լուսանկար ունէր ձեռքին: «Ես հարցրեցի՝ ինչպէ՞ս ես ստեղծել դա, իսկ նա քմծիծաղով ասաց՝ «սա քո գիտելիքներից վեր է, մեծանալ է պէտք հասկանալու համար»: Ես որոշեցի անպայման գտնել գաղտնիքը: Ինձ համար մի լուսանկարչական փոքրիկ սարք գնեցի և սկսեցի նկարել դասընկերներիս՝ ֆութպոլ խաղալիս, դասի պահին, ծառեր, փողոցներ... Հետզհետէ կադրերն ինձ համար աւելի լուրջ խորք ունեցան»:

Յետոյ մանկական անմեղ պատկերներին յաջորդեց լիբանանեան պատերազմի դառնութիւնը՝ պայթած ռումբերի հետքեր, կեանքի և մահուան միջև ապրող մարդիկ: Աւելի ուշ, երբ ԱՄՆ-ում օդաչուի մասնագիտութիւն էր սովորում, յանկարծ նկատեց, որ աշխարհն այլ պատկեր և գեղեցկութիւն ունի վերելից: Հետագայում Հրայրի ամենագեղեցիկ ալբոմներից մէկում յայտնուեցին հայաստանեան պատկերներ՝ ճախրող բազէի դիտակից:

«Ես դպրոցում ոչ հայոց լեզու, ոչ պատմութիւն և ոչ էլ աշխարհագրութիւն չեմ սովորել: Ինձ հետաքրքրում էր մաթեմատիկան, լուսանկարչութիւնը և օտար լեզուներից՝ անգլերէնը: Մեր ուսուցիչները աւելի շատ փայտիկներ էին կոտորում մեր գլխներին: Նրանց պատմած Անիի, հայոց տառերի ու պատմութեան մասին ես ոչինչ չէի հասկանում. բոլորը կարծես առասպելական պատմութիւններ լինէին, մինչեւ որ չզգացի այն, ինչ տուեց ինձ իմ շփումը այս ամէնի հետ: Ես պէտք է տեսնէի, շօշափէի և զգայի: Իմ ընտրած ուղին ինձ համար նաև ինքնաճանաչողութեան նման մի բան էր... Լուսանկարելով ես սովորեցի նաև իմ պատմութիւնը, իմ մշակոյթն ու իմ ժողովրդին ճանաչել, սիրել ու կրել էդ գիտակցութիւնը»:

Արդէն 12 գիրք-ալբոմի հեղինակն այս անգամ Հայաստանում է «100. 1915-2015» խորագրով պատկերագրքի առիթով: Հայոց Յեղասպանութեան 100-րդ տարելիցին նուիրուած այս գիրքն ընդգրկում է մեր մշակութային ժառանգութեան պատմութիւնը լուսանկարչութեան լեզուով: Կիսաւեր և կանգուն եկեղեցիներ, ճարտարապետական կոթողներ, աշխարհի տարբեր անկիւններում պահուող ձեռագրերի բացառիկ նմուշներ, հայկական բնաշխարհի հեքիաթային պատկերներ, ձեռագործ զարդեր և տարազներ, բռնագաւթուած օրրանում դեռես յամառօրէն մաքառող հայերի դիմանկարներ...

Հրայրի լուսանկարչական սարքը շրջել է աշխարհով մէկ, հաւաքել ու ամրագրել է այն ամէնը, ինչը կապուած է հայի ու հայկականի հետ: Դրանք միաժամանակ փաստեր են, որոնք տարեցտարի ջնջուում են ոմանց անհանդուրժող և մերժող քաղաքականութեան հետեւանքով: Այս ամէնն ուղեկցում է նաեւ բացատրական տեղեկութեամբ, որպէսզի ալբոմը թերթող ցանկացած մարդ յստակ իմանայ, թէ որ դարում և որտեղ են դրանք ստեղծուել, ինչպիսին էին նախկինում և ինչի են վերածուել հիմա:

Եռալեզու գիրքը (հայերէն, անգլերէն և ֆրանսերէն), շնորհիւ այդ բացատրութիւնների, գեղեցիկ նկարներով լի ալբոմից վերածում է ուղեցոյցի: Հրայրն ասում է, որ ինքը նպատակ է ունեցել Հայաստանը իր հարստութեամբ ու մեծութեամբ ներկայացնել, յաղթանակած ժողովրդի տեսանկիւնից: Գրքի շնորհանդէսը տեղի ունեցաւ վերջերս Շուշիում:

«Ես իմ ալբոմները առաջին հերթին ինձ համար եմ անում, անկեղծ եմ ասում, դա եսասիրութիւն չէ. դրանք ուղղուած են ինձ: Ես միաժամանակ սովորել եմ իմ լուսանկարներից: Երկրորդ հերթին փոխանցում եմ երկու աղջիկներիս: Նրանք հայկական դպրոց են գնացել, քիչ թէ շատ խօսում են հայերէն, և ես ուզում եմ, որ ճանաչեն իրենց ժողովրդին, մեր լեզուն չկորչի, ընդհակառակը՝ զարգանայ աւելի: Բացի այդ, ես դա անում եմ իւրաքանչիւր հայի, սփիւռքում և Հայաստանում մեծացող երիտասարդի համար: Եռալեզու լինելու հանգամանքը պայմանաւորուած է նրանով, որ ես ալբոմը ուզում եմ ներկայացնել նաև օտարերկրացուն՝ բացայայտելու համար Հայաստան-աշխարհը: Երբ տարբեր երկրներում ապրող մարդիկ այս գիրքը բացեն, հասկանան՝ ինչ է Հայաստանը, ինչ մշակոյթ ունի, այսպիսի ձեռագրեր ունի: 2500 օրինակ է, որից 1500-ը բաժանուելու են տարբեր համալսարաններում և գրադարաններում՝ հենց ճանաչելու նպատակով, որ օտարները մեզ չնայեն իբրև երրորդ երկրի, այլ հարուստ ժողովրդի»:

Հրայր Բազէ Խաչերեանը առաջին անգամ Հայաստան եկաւ 90-ականներին: Ինչպէս պատմում է, բոլոր սովորական տուրիստների նման ինքն էլ, լուսանկարչական սարքը ձեռքին, այս ու այն կողմ ընկած նկարում էր՝ Արարատ, Խոր Վիրապ և այլն: «Շատ ծանր ժամանակներ էր ապրում երկիրը, բայց այդ այցը նշանաւորուեց նրանով, որ տեղի ունեցաւ իմ առաջին հեռակայ շփումը Արեւմտեան Հայաստանի հետ՝ սահմանից այն կողմ՝ Արարատ լեռան միջոցով, ապա հիմք դրուեց իմ և Հայաստանի միջեւ կապին»: Յետոյ մեկնեց Արցախ, որտեղ լուսանկարելով պատերազմի հետքերը՝ նա միաժամանակ տեսաւ ազատութեան համար մեռնող հայրենակիցների նուիրումը երկրին, պայքարի հզօր ոգին, որը տեսանելի է դարձնում մինչ այդ լսած վեհ գաղափարները, ամրացնում և յաւերժօրէն դրոշմում այն մարդու գիտակցութեան մէջ: Նա համոզուած է, որ հայրենիքը սիրելու և նրան պաշտպանելու համար տեսնել է պէտք երկիրը: 1993 թ. Գանատա մեկնելիս՝ ընկերներին խոստացաւ շուտով ետ վերադառնալ ու շարունակել իր գործը Արցախում: Սակայն այստեղ նրան սպասում էր անսպասելին:

«Բժիշկներն ինձ մօտ թոքի քաղցկեղ էին յայտնաբերել, ասացին որ այն տարածուել է արդէն, և ես ապրելու համար ունեմ ընդամենը տասը օր,- պատմում է Հրայրը,- առաջին բանը, որ մտքովս անցաւ, երեխաներիս հարցն էր: Սարսափով մտածում էի՝ ո՞նց եմ թողնելու երեք և չորս տարեկան աղջիկներիս, ախր իրենց առջեւ դեռ պարտաւորութիւններ ունեմ: Այդ հիւանդութիւնը շրջադարձային եղաւ իմ կեանքում. դա զգացական չէր, այլ ռէալ, տրամաբանական՝ կամ պէտք է յանձնուես՝ մահանաս, կամ ոչ, պէտք է պայքարես ամէն գնով, որ զաւակներիդ հետ մեծանաս: Սենեակիս մէջ մի խաչ կար, որի առջեւ ուխտ արեցի՝ եթէ փրկուեմ, ապա աշխարհով մէկ կը գնամ, հայկական եկեղեցիներ կը նկարեմ»: Հրայրն ընտրեց ապրելու ուղին, իսկ պայքարի այդ ճանապարհը լի էր նոր անակնկալներով՝ կեանքը վերաթելորելու, մարդու դերը, թողած հետքը իմաստաւորելու առումով:

1997 թ. լոյս տեսաւ Հրայր Բազէի Արցախի մասին պատմող առաջին գիրք-ալբոմը, որն ընդգրկում էր պատմութիւնը, տարածքի մասին տեղեկութիւնները, մշակութային ժառանգութիւնը («Արցախ. լուսանկարչական ճանապարհորդութիւն», 1997 թ.): Դրան յաջորդեցին միւսները, որոնց թիւն աւելանալու է ապագայում: «Ես ինքնուս եմ, այսօր տեխնիկայի դար է, և լուսանկարելը շատ հասանելի է դարձել այլեւս: Ամէն մէկը կարողանում է նկարել՝ ապարատով կը լինի, թէ բջջայինով. տեխնիկական հարց է, որը շատ արագ լուծուում է մի քանի թուային ուղղորդումներից հետ: Բայց գիտե՞ք ինչ, միտք և հոգի պէտք է դնես, որպէսզի կարողանաս փոխանցել այն, ինչ դու տեսել ես, կարելորել: Այս գրքի համար (նկատի ունի «100»-ը) ես համարեա 30 անգամ այցելել եմ Արեւմտեան Հայաստան. ամէն անգամ Աղթամարը նկարելիս ես նրան նոր լոյսով էի տեսնում: Պատարագից յետոյ ինկախօտ ու արեւի լոյսով ողողուած եկեղեցին ուրիշ էր իմ աչքին, չգործող տարիներին իր լուրթեան մէջ այլ գեղեցկութեամբ էր խօսում: Ձեզ համար դրանք կարող են շատ սովորական լուսանկարներ թուալ, բայց ինձ համար բոլորովին այլ է կապը բնութեան, տիեզերքի ու աշխարհի հետ, մանաւանդ, աղօթքի ընթացքում»:

Ապրիլի 23-ը Հրայրի ծննդեան օրն է: «Մեծ Եղեռնի տարելիցին այստե՞ղ ես լինելու» հարցին կտրուկ պատասխանում է՝ ո՛չ: Յետոյ աւելացնում, որ այն, ինչ տեղի է ունենում, իր տեսանկիւնից մակերեսային է դիտարկում:

«Մակերեսայինը մի քիչ ծանր բառ է, իհարկէ, բայց ես չեմ ասում, որ այն, ինչ ներկայացուելու է, մակերեսային է լինելու: Ամէն դէպքում, ինձ համար դա մակերեսային է այն պատճառով, որ ժողովուրդը շարունակում է լքել երկիրը, որ Հայաստանում դեռ կեանքը դժուարութիւններով լի է, որ մարդիկ ցածր աշխատավարձերի պատճառով չեն կարողանում ապրել իրենց հողում: Իմ ցանկութիւնը կամ յոյսն է, որ մեր երիտասարդները ետ վերադառնան և իրենց գիտելիքներով, փորձաութեամբ շտկեն այս վիճակը, զարգացնեն մեր երկիրը, ստեղծեն պայմաններ, որոնք կեանքը արդար կը դարձնեն բոլորի համար: Այս հարիւրամեակին ընդառաջ երկիրը այնքան հզօր պէտք է լինէր, որ էսօր ոչ թէ ողբերգական դէմքով շարունակէինք յուշարձանների առջև արցունք թափել, այլ ասէինք աշխարհին, որ էդ մեծ ջարդից յետոյ նայէք, թէ ինչ երկիր ենք կառուցել՝ հզօր, զարգացած, տեխնոլոգիապէս առաջընթացով, գործարանները բաց և այլն, և այլն: Ես իմ գրքերով փորձում եմ դա անել: Քրքրում եմ մարդկանց մէջ դրական զգացումներ, այս արժեքների միջով փորձում եմ արթնացնել նրանց մօտ վստահութիւն, յարգանք և հաւատ հայրենիքի հանդէպ: Ձգացական առումով չեմ մօտենում, ես ցոյց եմ տալիս, ասում՝ տեսէք՝ ինչեր ունենք: Իսկ դրան տէր կանգնել, պահել և զարգացնել է պէտք: Ամէն մէկն իր դրական մօտեցմամբ պէտք է փոխի և պէտք չէ ասել մենք ոչ մի բան չունենք եւ երկրում»:

Աղբիւր՝ ՀԵՏՔ

Տեսակէտ

Հոգեխոցը եւ Հալածախտը

Հայոց ցեղասպանութեան քաղաքական-քաղաքացիական Հոգեբանութեան Մէջ

« Անշուշտ չենք կրնար անցեալը փոխել եւ կատարուածները չկատարուած համարել... սակայն նուազագոյնը՝ կրնանք ցեղասպանութեան մեղքին յաջորդած եւ անոր շարունակութիւնը եղող ժխտումի եւ ուրացումի քաղաքականութեան վերջ մը դնել ...:

Պետութեան պատկան կառոյցներէն կը պահանջեմ, որ ազատագրուին ամօթի այս զգացումէն ... անոնցմէ կը պահանջեմ, որ մեզ բոլորս, իմա՝ այս երկրին քաղաքացիները ազատագրեն հայոց ցեղասպանութիւնը ուրացող պետութեան մը քաղաքացիները ըլլալու խիպ ու ամօթէն...

Համոզուած եմ, որ պետութիւնները քայլ առնելու մղողները՝ ժողովուրդներն են: Ժողովուրդներն ու իրենց խիղճը՝ երաշխիք են ո՛չ միայն անցեալին հետ առերեսուելու, այլ այս հողերուն վրայ անգամ մըն ալ նման ամօթներ չսպրեւելու... »:

Ֆէթիյէ Չէթին

Հայ ժողովուրդի ցեղասպանութենէն 100 տարիներ ետք, իր հայրենիքէն արմատախիլ եղած կեղրոնագուրկ, աշխարհացրի տարագիր հայը թէեւ իր խորքերուն մէջ ինչ որ չափով դեռ կը տառապի իր հաւաքական հոգեխոցի (Mass Trauma) ցաւէն, բայց ցեղասպան թուրքն ալ boomerang-ի անգիր օրէնքով՝ նոյնքան եւ աւելի կը տառապի տակաւ սաստկացող իր անբուժելի հալածախտէն (Persecution Complex):

Մանավանդ վերջին 10-ամեակին, Թուրքիոյ թէ՛ քաղաքական թէ՛ քաղաքացիական ծանծաղուտին մէջ եռեւեփող հոգեբանական բարդոյթները եւ անոնց հետեւանքով ի յայտ եկած տագնապները, այսօր աւելի քան երբեք կուգան հաստատելու, որ ջուրն ալ կը բռնկի , որ իրօք «պումերանկ»ը յետադարձ պտոյտով կը հարուածէ նոյն ինքն՝ զայն նետողը եւ քողակերծելով երկրին քաղաքական գաղափարախօսութեան ոճրածին էութիւնը, ճեղքեր կը բանայ անձեռնմխելի համարուող հպարդէլքներու «թապուներու» պատուարին մէջ ու կը խոցէ թրքութեան մտացածին արժանապատուութեան Աքիլլեսեան կրունկը:

Տարագիր հայ ժողովուրդի հաւաքական հոգեխոցի եւ թուրքերու հալածախտի հոգեբանական ոլորտներու մէջ տեղի ունեցող երկկողմանի պատերազմը, մանաւանդ թուրքիոյ պարագային, պարբերաբար նոր երեւոյթներով կը սպառնայ երկրին քաղաքացիական բռնաբարուած գիտակցութեան կայունութեան, կը խախտէ մտային

մթագնումի արդիւնքով ձեռք բերուած արհեստական հաւասարակշռութիւնը եւ ասպարէզ կը դառնայ աննախընթաց էութեամբ տեղի ունեցող պայքարներու:

Թուրքիոյ մէջ, Պումերանկի տրամաբանութեամբ տակաւ ձեւաւորուած իրատես մտաւորական-ներու փաղանգին տարած բազմաբնոյթ աշխատանքներուն շնորհիւ, մերթ արագընթաց, մերթ յամ-րաքայլ կշռոյթով կը փշրուին կոշկոռ կապած մտակաղապարներ ու հպարդէլքներ, որոնց կարեւո-րագոյնը նկատուած հայ ժողովուրդի ցեղասպանութեան « թապու »ին վերացումը՝ ըստ երկրին յառաջապահ մտաւորականութեան համոզումներուն, պէտք է դիտել եւ ընդունիլ որպէս անշրջանցելի, անփոխարինելի եւ հրամայական պահանջք երկրին իրական ժողովրդավարացման ճանապարհին, այս պատճառով մտաւորականութեան այս դասակարգը անտեղիտալի պայքար կը տանի հայատեացութեամբ առաջնորդուող պետական պաշտօնական գաղափարախօսութեան դէմ, պարզապէս մեկնելով այն գիտակցութենէն, որ քաղաքական հպարդէլքներ ունեցող պետութիւնը երբէք ժողովրդավար չի կրնար ըլլալ, հետեւաբար բոլորովին ալ պատահական չէ, որ հայ ժողովուր- դի ցեղասպանութեան հարցի արծարծումը՝ կամայ թէ ակամայ դառնար հայատեացութեան վրայ հիմնուած պետական պաշտօնական գաղափարախօսութեան դէմ պայքարելու առանցքային գործօն, զուգահեռաբար եւ՝ մեկնակէտ իր պատմական յիշողութեան վերականգնումին, քողագերծելու դար մը ամբողջ իր գիտակցութենէն հեռու մնացած սեփական պատմութեան արատաւոր ծալքերը, պատ-մութիւն մը՝, որ 1928-ին, Մուսթաֆա Քեմալի սաղայելական հնարքով՝ օսմաներէնը լատինատար թրքերէնով փոխարինուելէն ետք դադրած էր ընթեռնելի դառնալէ ... դարձած էր անթեղուած անցեալ եւ յիշողութեան շիրմաքար, մինչ լատինատար պատմագրութեամբ Թուրքիան կը դառնար անցեալ չունեցող բացարձակ սկիզբ, ուր « թրքութեամբ » հպարատանալու « Երանի՛ անոր , որ թուրք է ... » Քեմալական բարոյական պարտադրանքը, իր խորքերուն մէջ կը թաքցնէր ցեղասպան թուրքին հալածախտի անբուժելի հոգեբանութիւնը:

Եւ այսօր, լոկ 100 տարուան պատմութիւն մը ունենալու իրողութիւնը՝ խորապէս կը վիրաւորէ, կը գայթակղեցնէ ու կ'ըմբոստացնէ ոչ միայն թուրք իրապաշտ եւ ողջախոհ մտաւորականութիւնը, այլեւ անոր ազդեցութեան ոլորտին մէջ գտնուող հասարակական գիտակցութիւնը, կը խզուի 100 տարիներու պարտադիր լռութիւնը, ցաւագին խարխափումներու մէջ տակաւ կը վերականգնուի բռնաբարուած յիշողութիւնը, կը բացայայտուի իրերայաջորդ վարչակարգերու ոճրածին գաղափա-րախօսութեան հենքը, այս բոլորին արդիւնքով Քեմալական հանրապետութեան առասպելը տակաւ կը կորսնցնէ « հերոսապատում »ի, « գերհզօրութեան», « անպարտելիութեան» եւ « գերադասութեան » իր հմայքն ու արժեքային հեղինակութիւնը...

Եւ ո՛չ միայն այդքան, պատերազմական ոճիրներով ձեռք բերուած կասկածելի յաղթանակներու թղթածրարները քննողներն ու տուժածներու յամառ հետապնդումները՝ այսօր հարցականի տակ դնելով թրքութեամբ հպարատանալու բարոյական «տոկմա»ն, հոգեբարոյական լուրջ տագնապներ եւ պառակտում կը ստեղծեն Քեմալական հալածախտը ժառանգած երկրին քաղաքական-քաղաքա-ցիական խճանկարային ոլորտներուն մէջ, ուր տեղի կ'ունենան տարականոն տեղաշարժեր:

- Պատմամշակութային ոլորտի մէջ, թուրք մասնագէտները չյայտարարուած բայց տարողունակ զգայախաբութեան հետեւանքով լուրջ տագնապ կ'ապրին:

- Թուրք պատմաբաններու միջեւ գոյացած պառակտումը եւս կը վկայէ, որ պետական պաշտօնա- կան պատմութիւնը պաշտպանող պատմաբաններու սուտի եւ կեղծիքի վրայ հիմնուած թեզերու բացայայտումով, կասկածի տակ կը դրուի երկրին անթեղուած անցեալը եւ զայն վերատեսութեան ենթարկելու պահանջքը կը դառնայ պետական համապատասխան կառոյցներուն ուղղուած լուրջ մարտահրաւեր, այս ուղղութեամբ թուրք պատմագէտ Փրոֆ. Թանէր Աքչամի եւ իր նմաններուն կատարած գիտական ծանրակշիռ ուսումնասիրութիւնները կ'արժանանան մտաւորական առողջ շրջանակներու ուշադրութեան եւ հիմք ու ատաղձ կը դառնան ակադեմական չափանիշներով կատարուող գիտական հետազոտութիւններու եւ վերլուծութիւններու, որոնցմէ օրինակի կարգով կ'առանձնացնենք Թ.Աքչամի եզրակացութիւններէն հետեւեալը`

« Այսօր աւելի քան երբէք յստակ է, որ Թուրքիոյ Հանրապետութեան մայր կառոյցը հիմնուած է քրիստոնէական մշակոյթի վերացման եւ երկրին ոչ-մուսլուման հատուածի ինչքերու բռնագաւթու-մին եւ իւրացման վրայ...

Պաշտօնական թուրքիոյ հայոց ցեղասպանութեան հանդէպ բռնած ժխտողական քաղաքակա-նութեան դիրքը` մեծապէս կ'առնչուի հատուցման խնդիրին, որովհետեւ ճանաչումի պարագային Թուրքիան հարկադրաբար պիտի կանգնի հայերու վնասները հատուցելու անխուսափելի խնդիրին առջեւ ...

Փոխհատուցումը կարելի չէ սահմանափակել լոկ ինչքերու վերադարձը ձեւաբանող օրինա-գիծերով, պարզապէս որովհետեւ ան աւելին է քան անոր նիւթական սահմանումը , միւս կողմէն անհնար է նաեւ հայերու նիւթական կորուստներու անչափելի տարողութեան հաշուեկշիռը պատկերացնել, սակայն ինչ ալ ըլլան հատուցումին չափն ու ձեւերը, անոնք կը մնան խորհրդանշա- կան եւ երբէք չեն համապատասխաներ կորուստի իրական չափերուն...

Այս բոլորին ընդմէջէն կը յստականայ հայ ժողովուրդի ցեղասպանութիւնը « թապու » ի վերածե-լու բուն պատճառը, այլապէս պէտք է ընդունիլ, հանրապետական թուրքիան կերտած հերոսներու շարքին տեսնել մարդասպաններու , աւազակներու եւ թալանիչներու գործօն ներկայութիւնը ... հանգամանք մը` որ աւերիչ ազդեցութիւն պիտի ունենայ հանրապետութեան հեղինակութեան եւ ազգային ինքնութեան մասին թուրքերու ունեցած անխախտ համոզումներուն վրայ...»:

Գիտական անաչառութեամբ եւ մտաւորական պարկեշտութեամբ առաջնորդուող նման եզրա-յանգումներ ինքնըստինքեան ձախողութեան կը մատնեն պարբերաբար շրջանառութեան մէջ դրուող հայ-թուրք հաշտութեան յանձնախումբերու կազմութեան եւ պատմաբաններու համատեղ յանձնաժողովի մը յառաջացման առաջադրանքները, այս ուղղութեամբ, 2005-ին նախագահ Ապտուլլահ Կիլի պատմաբաններու յանձնաժողովի մը կազմութեան նախաձեռնութիւնը, քաղաքական ձախող մարտավարութիւն մը ըլլալու կողքին, նաեւ կը բացայայտէ Թուրքիոյ պետական քաղաքականութեան հոգեբանութեան ախտաւոր կենսակերպը...

- 2008-ին, համացանցի վրայ Ահեմտ Ինսէլի, Պասքըն Օրանի, Ճէնկիզ Աքթարի եւ Ալի Պայրամօղ-լուի նախաձեռնութեամբ « Հայերէն ներողութիւն կը խնդրենք » կոչով տեղի ունեցած ստորագրահա-ւաքի արշար էւս պումերանկի օրինակով սուր տագնապ ստեղծեց Թուրքիոյ քաղաքական-քաղա-քացիական գիտակցութեան մէջ, պատակտեց երկրին մտաւորականութիւնը եւ անգամ մը էւս հայերուն հանդէպ բորբոքեց թուրք ազգայնական-ծայրայեղական շրջանակներու ատելութիւնը, որոնց համար խնդրոյ առարկայ կոչը՝ թուրք ժողովուրդի միասնականութեան ուղղուած հարուած մըն էր, միանգամայն հայոց ցեղասպանութեան ճանաչման առաջնորդող քայլ մը, որ նոյնաբնոյթ մարտավարութեամբ մը պէտք էր հակակշռել, հակադարձութիւնը սկիզբ առաւ հանգստեան կոչուած 60 թուրք դիւանագէտներու ներողութեան արշար պարսաւող այլ կայքէջի մը ստեղծումով, սպայակոյտի հրամանատարութիւնը էւս չուշացաւ « ներողութեան կոչ»ը բնութագրելու իբրեւ երկրին շահերուն վնասող արարք, մինչ միւս կողմէն, հայ զանգուածին մէջ էւս « կոչ» ին ստեղծած հոգեբանական տուայտանքը՝ հակադիր անդրադարձներ արձանագրեց:

Թուրքիոյ քաղաքացիական-հասարակական ոլորտներուն մէջ ի յայտ եկած ինքնութեան տագնապը էւս, հակառակ նորահաս սերունդներու հոգեբանութեան մէջ հայերու հանդէպ հետեւո-դականօրէն ներմուծուող մաղձին, թոյնին էւ ատելութեան իր նոր երեւոյթներով կը սպառնայ երկրին բնապետական մոլուցքով առաջնորդուող քաղաքականութեան, այստեղ մեծ դեր կը խաղան ցեղասպանութեան իրողութիւնը հաստատող կարեւոր հրատարակութիւններ, մամուլին մէջ լոյս տեսնող ողջախոհ մտաւորականներու հրապարակումներ, վաւերագրական ժապաւէններ, մշակութային ձեռնարկներ էւ այլաբնոյթ նախաձեռնութիւններու օրէցօր աճող քանակն ու որակը: Այս պարունակի մէջ հրապարակ ելած ցեղասպանութեան ընթացքին բռնի կրօնափոխ դարձած հայերու հարցախնդիրը ինքնին՝ երկրի ողջ տարածքին ինքնութեան տագնապ յառաջացնող առաջնագոյն գործօնը կը համարուի, որուն տարողունակ դրսեւորումը ի յայտ եկաւ Հրանդ Տինքի յուղարկաւորութեան էւ անոր յաջորդած դատավարութիւններու ընթացքին ցուցաբերուած ժողովրդային լայն զանգուածներու մասնակցութեամբ, այստեղ մեծ է դերը իրաւագէտ Ֆէթիհյէ Չէթինի, որ իր « Մեծ Մայրիկս » (2004) էւ « Թոռներ » (2009) հատորներով կը հանդիսանայ Թուրքիոյ տարածքին ինքնութեան կայծը բռնկեցնող կարեւորագոյն հեղինակութիւններէն, ըստ որուն՝ թուրքին ինքնութեան տագնապն ու հալածախտը պիտի շարունակեն խորանալ ու բարդանալ այնքան ատեն, որ ան կը շարունակէ ուրանալ իր գործած մեղքը, կամ լաւագոյն պարագային կը շարունակէ խաղալ իր կրաւորական հանդիսատեսի դերը, որուն մտայնութեան մէջ, գործուած մեղքը դադրելով յանցանք նկատուելէ ազգային աւանդոյթ-սովորոյթ դարձած է, մինչդէռ հակառակը պէտք է պատահի, որովհետեւ « իրական դատաւորը ժողովուրդներն ու անոնց խիղճն է ... »:

Յետ հայոց ցեղասպանութեան, Եւրոպայի կպած առաջին ֆաշական պետութիւնը հանդիսացած Թուրքիոյ քաղաքական-պետական ոլորտներուն մէջ բոյն դրած հալածախտի հոգեբանական տագնապը առաւել էւս սրելով, հաշուեյարդարի ենթարկեց երկրին տարածքին վրայ գտնուող այլ փոքրամասնութիւններ , ինչպէս յոյներն ու ասորիները, զուգահեռաբար հայ ժողովուրդի ցեղասպանութեան ուրացման քաղաքականութիւնը

հետեւողական կշռոյթով, ժամանակի ընթացքին բացարձակ անտեսումէն անցաւ ժխտումի ապա խեղաթիւրումի փուլերէն՝

40-50 ականներուն, Թուրքիոյ սպայակոյտի զօրավարներէն Էսատ Ուրազըի առաջնորդութեամբ սկսած խեղաթիւրման քարոզարշաւը ընդլայնեցաւ 70-ականներուն թուրք դիւանագետներուն դէմ շղթայագերծուած արարքներէն ետք, եւ թափ ստացաւ Իհսան Մաքարիայի, Քամուրան Կիւրիւնի, Եուսուֆ Հալաճօղլուի եւ այլոց կատարած արխիւներու ապակողմնորոշիչ հատուածներու հրապարակումներով, պարզապէս շփոթ ստեղծելու միջազգային հանրային կարծիքին մօտ:

1993-ին, ժխտողական քաղաքականութեամբ առաջնորդուող թուրք դիւանագիտութիւնը յաջողեցաւ ՄԱԿ-ի տեղեկագիրներուն մէջ մուտք գործած, 1944-ին Լեմքինի սահմանումով « ցեղասպանութեան եզր»ը հանել տալ:

1980-2010 որդեգրուած քաղաքականութիւնը կը խուսափի փաստերու քննարկումէն, փոխարէնը թէ՛ տեղական թէ՛ միջազգային հարթակներու վրայ կը ծաւալէ խեղաթիւրումի կազմակերպուած քարոզարշաւ, այս առանցքին մէջ կաշառելով միջազգային լրագրագրական կառոյցներ, օտար պատմաբաններ, միջազգային լրատուական ցանցերու մէջ հեղինակութիւն վայելող վարձկան լրագրողներ եւ արեւմուտքի համալսարաններուն մէջ ժխտումի քաղաքականութիւնը հունաւորելու կոչուած գիտաշխատողներ, դասախօսներ եւ ամպիոններու ղեկավարներ, այս մասին ըստ ցեղասպանագետներու միջազգային ընկերակցութեան նախագահ՝ Կրեկորի Սթենթօնի « Ժխտումը ցեղասպանութեան վերջին փուլն է, որ տուժող կողմին հոգեբանօրէն եւ մշակութային առումով ոչնչացնելու, այդ խումբի անդամներուն նոյնիսկ իրենց հարագատներուն մասին ունեցած յիշողութենէն զրկելու շարունակական փորձ է, եւ ահա Թուրքիոյ կառավարութիւնը այս է, որ կ'ընէ աշխարհասփիւռ բոլոր հայերուն նկատմամբ...»:

Ամէն տարի Ապրիլ 24-ի նախօրէին Թուրքիոյ պետական ոլորտի բաղկացուցիչ քաղաքական եւ դիւանագիտական կառոյցները հոգեբանական լուրջ տագնապ կ'ապրին եւ զօրաշարժի կ'ենթարկեն իրենց ենթակայ կազմակերպութիւնները, խափանելու ցեղասպանութեան ճանաչման նպաստող որեւէ փորձ, մանաւանդ երբ ԱՄՆ-ի Քոնկրէսի ներկայացուցիչներու պալատի օրակարգերուն մէջ տեղ գտած ըլլայ ցեղասպանութեան բանաձեւի քննարկման հաւանականութիւն մը, այդ կազմակերպութիւններու ամենէն ազդեցիկը կը համարուի 1956-ին ԱՄՆ-ի մէջ կեանքի կոչուած

« Թրքական Միութիւններու Դաշինք» ը, որուն կառոյցը կը համակարգէ ԱՄՆ-ի մէջ գործող աւելի քան 40 թրքական եւ ազրպէյճանական կազմակերպութիւններու գործունէութիւնը, զօրավիզ ունենալով 1991-ին Նիւ Եորքի մէջ ստեղծուած Turkish Forum համացանցային կայքէջը:

Հայաստան- Թուրքիա « Արձանագրութիւններու » նախաձեռնութիւնը եւս, իր երեւութապէս մեղկ ու ձեւական տրամադրութիւններու ստեղծումով, խորքին մէջ գայթակղեցուց եւ լուրջ անհանգստութիւն պատճառեց երկրին ազգայնական, ցեղապաշտ եւ այլամերժ

հատուածներուն, որոնք պարբերաբար իրենց կազմակերպած գրգռիչ ցոյցերով չեն վարանիր իրենց հայատեացութեամբ վառող զգացումները յայտնել:

Պէտք է ըսել, որ իր ունեցած հալածախտին պատճառով, Թուրքիա այսօր աւելի քան երբէք ապաքարոյական միջոցներով իր բոլոր ուժերը լարած է ոչ այնքան ճանաչումի պահանջը շրջանցելու, այլ 20րդ դարու առաջին ցեղասպանութեան զոհ դարձած, իր բնօրրանէն արմատախիլ եղած, բայց իր իրաւունքներու ձեռք բերման հետամուտ հայ ժողովուրդի պահանջատիրական պայքարի 100-ամեակը խափանելու:

Այս բոլորին առնթեր, հակադիր բեւեռի վրայ հայ ժողովուրդին ժառանգական հոգեխոցը կը շարունակէ կոտտալ, այնքան ատեն որ Եւրոպայի սահմանամերձ առաջին ֆաշական պետութիւնը՝ Թուրքիան, միջազային իրաւական օրէնքներու լոյսին տակ, հայ ժողովուրդի ցեղասպանութենէն 100 տարիներ ետք դեռ պատասխանատուութեան չէ կանչուած, դատապարտելի իրականութիւն մը, որ չի սանձեր նոր ցեղասպանութիւններ գործելու անոր յաւերժական մոլուցքը եւ դեռ աւելին՝ յիշողութեան բռնաբարումն ու անպատժելիութեան ցասումը 1.500.000 անշիքիմ նահատակներու սուզը կը դարձնեն անվերջ: Փաստօրէն թուրքը խոչընդոտելով պատմական ճշմարտութեան փոխանցութիւնը դեռ կը շարունակէ գործել իր ցեղասպանական ոճիրը, անցեալին բնաջնջումով միաժամանակ կը գրոհէ նաեւ ներկային ու ապագային վրայ, մէկը ոչնչացնելով միւսին գոյութիւնը հարցականի տակ կը դնէ:

Իրենց բնօրրանէն ամատախիլ եղած զանգուածներուն համար ռազմական նշանակութիւն ունեցող հողին կորուստը ինքնին՝ հաւաքական տագնապին հիմնական պատճառը հանդիսացած է, երկրային յենարան չունենալու սարսափը եւ հաւաքական յիշողութիւնը թիրախ դարձուցած սպառնալիքները խոցելով հոգին, մեծ դեր խաղցած են տարագիր հայուն հոգեբանական կենսակերպի ձեւաւորման մէջ:

Հաւաքական հոգեխոցը ծանրօրէն կրած ցեղասպանութեան եւ անոր յաջորդած առաջին սերունդի հայ կիներու կեանքը եղած է աւելի անտանելի ու դաժան քան մահը ինքնին, բռնաբարուած ու բռնի կրօնափոխ դարձած հայ կանանց եւ աղջիկներու հոգեխոցը աւելի սուր է եւ աւելի ցաւազին քան հրաշքով փրկուած վերապրողներու հոգեկան ծանր ապրումները, առաջինները երբէք չեն ուզած իրենց ողբերգութեան մասին արատայայտուիլ, լռիկ-մնջիկ կրած են թէ՛ իրենց հարազատներուն կորուստի ցաւը թէ՛ կրծած են իրենց սպաննուած արժանապատուութեան ամօթը եւ փակուած իրենց սգաւոր ներաշխարհին մէջ, անկախ այն հանգամանքէն, որ թուրքի մը կամ քիւրտի մը կիներ ըլլալով անոր զաւակներուն ծնունդ տուած են, այս մասին կրկնութեան գնով օրինակ կը ծառայեն Ֆէրիիյէ Չէթինի « Մեծ Մայրիկս » եւ « Թոռներ » գիրքերը, ինչպէս նաեւ Կիւլչիչէք Կիւնէշ Թէքինի « Մեւ Պատանք »-ը, Քեմալ Եալչընի « Վերապրողները », Յակոբ Խաչիկեանի եւ Ժան Իվ Սուսիի համահեղինակութեամբ « Ամառ Առանց Այգաբացի » վէպերը եւ Սուզան Խտրշեանի բեմադրութեամբ « Մեծ Սօրս Դաջուածքները » ժապաւէնը:

Միւս կողմէն, հայկական ճարտարապետական կոթողներուն, եկեղեցիներուն եւ վանքերուն աւերն ու աւարը, մանաւանդ հոգեւոր կառոյցներու եւ գերեզմաններու պղծումը եւս, խոր ակօսներ բացած են զանոնք կորսնցուցած զանգուածին հոգեբանական աշխարհին մէջ:

Եղեռնի արհաւիրքը ապրած բայց կերպով մը ողջ մնացած երեխաներու հոգեբանական տագնապներով նշանաւորուող կեանքը եւս դարձած է երկարաձիգ լռութիւններու ուղի:

Յետ ցեղասպանութեան, թրքութեամբ հպարտանալու եւ անխոցելի ազգ ըլլալու բարոյական տոկման՝ երկրին ազգային, էթնիկ եւ կրօնական խայտաբղետ պարունակի հոգեբանութեան մէջ նոր խոցեր ստեղծելով, առաջին հերթին իր թիրախը դարձուց տեղւոյն հայ զանգուածը: Գաւառներու մէջ բռնի կրօնափոխ դարձած հայերու քաղաքացիական կարգավիճակը աւելի քան ողբերգական ըլլալով, պարզապէս շարունակուող ցեղասպանութեան այլ տարբերակ մըն էր, որուն կենդանի զոհերուն հոգեբանական կառոյցը՝ համապատասխան բնագաւառի գիտական ուսումնասիրութիւններու աննախընթաց նիւթ կը համարուի, իսկ ապօրինի տուրքերու որպիսին էր ունեւորութեան տուրքը, չպատճառաբանուած բռնութիւններու, հալածանքի, խտրութեան, թշնամական վերաբերմունքի եւ ընդհանրապէս հոգեւոր, մշակութային, կրթական եւ հասարակական բնագաւառներու մէջ եղած ճնշումները, իրենց ստեղծած սարսափի մթնոլորտով հաւաքական հոգեխոցը աւելի կը խորացնէին:

Մինչ տարագիր հայութեան աշխարհասփիւռ բեկորներու հոգեվիճակը, մանաւանդ Միջին Արեւելքի մէջ ստեղծուած հայ գաղութներու բաբախուն կեանքին շնորհիւ, համեմատաբար աւելի բարեյոյս պատկեր մը կը ներկայացնէր, սակայն զերծ չէր հոգին գալարող ցաւերուն յաճախանքէն:

Այսօր, ցեղասպանութենէն 100 տարիներ ետք, հայ-թուրք հակամարտութեան առանցքին մէջ տեղի ունեցող պարբերական տեղաշարժերը իրենց դրական թէ բացասական անդրադարձերը կ'ունենան հայ անհատի հոգեբանական ոլորտին մէջ, այս իմաստով վիրաւորական եւ գայթակղեցուցիչ են Թուրքիոյ մղած քարոզչական պատերազմի բաւիղներուն մէջ, հետեւողական կշռոյթով հրապարակուող՝ ցեղասպանութիւնը ժխտող եւ ճանաչումի ու պահանջատիրութեան իրաւունքները ոտնահարող ոչ միայն պետական պաշտօնական թէգերը, այլեւ այդ սայլին լծուած օտար պատմագետներու եւ քաղաքագետներու ունեցած բացասական մտակեցուածքները...: Հոգեբանական տագնապներ կը ստեղծեն նաեւ ողջախոհ թուրքին՝ իմա՝ « միւս թուրքին » առկայութեան հանդէպ որոշ կեցուածք որդեգրելու տուայտանքը, միջազգային հանրային կարծիքին որձեւեզ քաղաքականութիւնը, համահայկական չափանիշներով որոշումներ ընդունելու եւ համապատասխան կեցուածք որդեգրելու անկարողութիւնը, Հայաստանէն ահաւոր չափերու հասած արտագաղթը եւ Միջին Արեւելքի աւանդական գաղութներուն քայքայումը ...:

Արդ՝

Մեկնելով 100-ամեակի մը ընթացքին մեր ունեցած փորձ ու փորձառութեան արժեւորումէն, պէտք է ըսել, որ

-Համահայկական չափանիշներով չենք կրցած համապատասխան հակազդեցութիւն ցուցաբերել եւ Թուրքիոյ ու անոր ջաղացքին ջուր լեցնող վարձկան գործիչներու կեղծ ու ստալոյ թէգերը բացայայտող՝ համարժէք փաստարկներով պատմութեան նենգափոխութիւնը հակակշռել, այս իմաստով ցաւալի իրականութիւն է, որ

ցեղասպանութեան թեման միջազգային չափանիշներով գիտական ուսումնասիրութեան առարկայ դարձնելու համար, ցարդ չենք կրցած լաւագոյնս օգտագործել առկայ բազմաթիւ հնարատրութիւններ, մինչ Թուրքիոյ զուգահեռ, Ազրպէյճանական կողմը եւս, այլ ճակատի վրայ իր դիւանագիտական շրջանակներուն տարած անխոնջ աշխատանքով անտեղիտալիօրէն կը նկրտի միջազգային իրաւագիտական տարողութեամբ « Խոջալու » ի մտացածին դէպքին իբրեւ « ցեղասպանութիւն » գնահատական ապահովել:

- Եւ ո՛չ միայն այդքան, Թուրքիա եւ Ազրպէյճան իրենց դիւանագիտական աշխարհատարածներ-կայացուցչութիւններու, միջազգային լրատուամիջոցներու եւ արեւմուտքի համալսարաններուն մէջ գործող կաշառուած պատմագէտներու, գիտաշխատողներու եւ լրագրողներու միջոցաւ կը տարածեն այնպիսի նիւթեր, ըստ որոնց իբրեւ թէ հայերը թուրքերուն դէմ ցեղասպանութիւն գործած են ... հետեւողական ուժականութեամբ կատարուող այս աշխատանքները կը միտին ապակողմնորոշել միջազգային հանրային կարծիքը, միաժամանակ աղաւաղել ու մրտտել հայուն կերպարը, անոր հանդէպ թուրքին ստելութեան զգացումները միշտ բորբ պահել, եւ մանաւանդ այսպիսով ձգտիլ հակակշռելու երկրին մէջ տակաւ ձեւաւորուող յառաջապահ մտաւորականութեան ունեցած ազդեցութիւնը երկրին քաղաքացիական ոլորտներուն մէջ, եւ ահա ճիշդ այս պատճառով զարմանալի չթուի եթէ 1915-ի Ապրիլ 24-ին, Թուրքիոյ նախագահը Էրտողան հանդէս գայ հայոց ցեղասպանութիւնը ճանչնալու յայտարարութեամբ, պարզապէս վերջ դնելու երկրի յառաջապահ մտաւորակ- նութեան իր եւ մասնաւորաբար պետական քաղաքականութեան դէմ տարած պայքարին, այս քայլով նաեւ իբրեւ արդարամիտ եւ իր բոլոր մեղքերուն թողութիւն ստացած, ապաշխարհեալ դէկավար, ճամբայ հարթել Միջին Արեւելքի մէջ Թուրքիոյ պետութեան տարածաշրջանի գերիշխող ուժը դառնալու նպատակի իրականացման:

- Այս պատճառով իսկ, մանաւանդ մեկնելով այն իրականութենէն, որ ժխտումը այլեւս սնանկա- ցած քաղաքականութեան գործօն է, ամէն գնով պարտինք կանխել, արգելակել եւ արգիլել հայոց ցեղասպանութեան ճանաչումով՝ հայ ժողովուրդը հոգեբանական պարտութեան մատնելու Թուրքիոյ հաւանական մարտավարութիւնը... թոյլ չտանք, որ նման դաւադիր պահու մը հայոց ցեղասպանութեան 100-ամեակը դառնայ հայ ժողովուրդը պառակտող, կոտորակող դարադարձ, որովհետեւ անկարելի է « ճանաչում » ով հարցը փակուած նկատել, այլ ընդհակառակը՝ բռնցքուած կամքով

Պահանջատիրութիւնը դարձնենք 100-ամեակի մէկ ու միակ կարգախօս, այս ուղղութեամբ Հայաստանի պետութեան ցուցաբերելիք կեցուածքը եւս կարելի է համարել ճակատագրական:

- Պումերանկի տրամաբանութեամբ, բոլոր հարթակներու եւ բոլոր բնագաւառներու մէջ կարեւորութիւն ընծայենք հայ-թուրք անհատական հանգամանքով հասանելի համախոհութեան եւ համագործակցութեան գործօնին, պարզապէս որովհետեւ թուրք յառաջապահ մտաւորականութեան իր պատմական յիշողութիւնը վերականգնելու գործընթացը կը սկսի հայոց ցեղասպանութեան բացայայտումով, իսկ այս առանցքին մէջ

տարուող բազմաբնոյթ աշխատանքները մեծապէս կը նպաստեն Թուրքիոյ ժողովրդային-հասարակական խաւերու լուսաբանումին եւ ճիշդ կողմնորոշման:

Եւ վերջապէս ամէն գնով ջանալ , որ հարցը ստանայ իրաւական տարագում ... թոյլ չտալ, որ փոխհատուցումը սահմանուի լոկ ինչքերու վերադարձը ձեւաբանող օրինագիծերով, այլ « Հայ Դատ » ի արդարացիութիւնն ու անժամանցելիութիւնը ամրագրել իբրեւ համամարդկային հիմնախնդիր...:

ՄԱԼԲԻ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ

Հալէպ

Համակարգի Վերացման Հրամայականը

Մերթ Գասպար Տերտերեան, Պէյրութ, 18 Փետրուար 2015

Յօդուածի սկիզբը՝

Դարադաձի Անդոհանք Եւ... Մարտակոչեր

Թռուցիկ ակնարկ մը՝ Արեւելահայաստանի մամուլին վրայ, աներկբայօրէն ցոյց կու տայ թէ՛ հայրենաբնակ ժողովուրդը անդարձօրէն համոզուած է՝ հոն բռնատիրոջ օլիգարխիկ համակարգի վերացման հրամայականին: Այսպէս՝ «ՀԱՅԱՍՏԱՆ» (Աթէնք) թերթի 15 Դեկտեմբեր 2014 թուակիր համարի միայն մէկ՝ 5-րդ էջին վրայ, կը կարդանք հայաստանեան մամուլի հետեւեալվերնագրերը.-

- 1) Անյայտ անձը յարձակուել է պատգամաւոր Արամ Մանուկեանի վրայ:
- 2) Արամ Մանուկեանին ծեծելու կասկածանքով բերման ենթարկուած անձը չի ձերբակալուել:

3) Չորս դիմակաւոր անձինք ծեծել են ազատամարտիկ Սուրէն Սարգսեանին:

4) Ծեծել են՝ «Արաբօ» եւ «Ապարան» ջոկատների հրամանատարներին:

5) Կոմանդոսը ազատամարտիկների ծեծի մասին՝ ես չեմ ուզում կորցնել իմ ընկերներին:

Արցախեան պատերազմի հերոս՝ գեներալ-լէյտենանտ Արկադի Տէր Թորոսեանը, Կոմանդոսը, յայտարարել է՝ «Հնարաւոր է ծեծը կապ ունենայ նրանց հանրահաւաքների մասնակցելու հետ: Կան ներքին եւ արտաքին խնդիրներ, ես ներքին խնդիրներին չեմ խառնուում, զբաղուում եմ արտաքին ռազմական խնդիրներով: Ազատամարտիկը պէտք է զբաղուի եւ հետաքրքրուի սահմանների պաշտպանութեամբ եւ անվտանգութեամբ,

սակայն միւս կողմից էլ՝ չեմ դատում քաղաքականութեամբ զբաղուող իմ ընկերներին, ովքեր հազար ու մի սոցիալական խնդիր ունեն»:

Արդարեւ, ներքին ճակատի «հազար ու մի սոցիալական խնդիր»ները կը տկարացնեն ներքին ճակատը, որ զօրքին նեցուկը ըլլալով՝ կը տկարացնեն արտաքին ռազմական ճակատը, հետեւաբար, ազատամարտիկը՝ արտաքին ռազմական ճակատի նեցուկ զօրացնելու համար ալ, պէտք է պայքարի ներքին ճակատի սոցիալական ժխտական երեւոյթներուն դէմ, երկիրը ազատելու համար ապագային օլիգարխիայի բռնատիրական համակարգէն:

Ներքին ազատագրական այս շարժումը պէտք է մեկնարկէ գէթ դարադարձի առիթով՝ որպէս անյետաձգելի հրամայական:

Բայց մենք չէ որ կ'ընենք այս յապաղած, տասնամեակով մը ուշացած մարտակոչը: Արդէն ամիսներէ ի վեր՝ հանրահաւաքներ տեղի կ'ունենան Երեւանի հրապարակներուն վրայ՝ «100-ամեակն առանց ռեժիմի» կարգախօսով, եւ այս շարժման մասնակիցները իրաւակարգի յատուկ սպասարկութիւններու կողմէ կ'ենթարկուին ծեծի եւ այլազան բռնութիւններու: Այս շարժման մասնակիցներէն Գեորգ Սաֆարեանը ծեծի ենթարկելու եւ միւս մասնակիցներէն խումբի մը ինքնաշարժերը հրկիզելու, ինչպէս նաեւ կարգ մը ազատամարտիկներու նկատմամբ բռնարարքներու առիթով՝ շարժման մասնակիցներէն «Պահեստանոցի Գնդապետ» Վոլոդիա Աւետիսեանը, 10 Դեկտեմբեր 2014 թուին, 6 ու կէս տարուայ բանտարկութեան իր վայրէն (Նուպարաշէնի բանտ) յայտարարած է հետեւեալը.– «Մեր երկիրը բռնազավթուած է կառավարող ռեժիմի կողմից: Այսօր նա արդէն յանձնում է Արցախը եւ մեր պետականութիւնը եւ ձգտում է բարոյապէս թուլացնել հայկական բանակը, որպէսզի կարողանայ իր սեւ գործն անել՝ առանց լուրջ դիմադրութեան...: Մեզ կործանող չարիքի աղբիւրը հենց ռեժիմն է: Դրա համար առաջին հերթին պէտք է հեռացնենք ռեժիմը: 2015 թ. Ապրիլի 24-ին պէտք է դուրս գանք փողոց, հեռացնենք ռեժիմին եւ կանխենք վաղուայ ցեղասպանութիւնը»:

Այսինքն, հարիւրերորդ տարելիցի առաջադրանքը պէտք է ըլլայ՝ թշնամիին դէմ շարժելէ առաջ, մաքրել մեր ներքին ճակատը՝ տիրող իրաւակարգին, որպէսզի անխոցելի դառնանք թշնամիին դիմաց...:

Այսօր, մենք կորսնցուցած ենք՝ ոչ միայն մեր հաւաքական տէրութիւններուն, այլեւ՝ մեր հաւաքական հպարտութիւնը: Լսենք՝ թէ ինչ կըսէ Անդրանիկ Տէրտէրեան՝ իր «Մենք Հպարտ Էինք՝ Երէկ» չափածոյ գրութեան մէջ.–

Ազգովի դարձանք ուզուոր ու մուրող...

Ե՞րբ վերածուեցինք մենք՝ խառնամբոյսի...

Այսքա՛ն անպատիւ էլ ե՞րբ ենք եղել...

Դարձել ենք չարչի բոլորս անխտիր...

Մարդ էլ կողոպտի՞ երկիրն իր այսպէս...

Մարդ էլ հրդեհի՞ տունն իր հայրական...

Այս ինչո՞ւ թմրեց ուղեղդ, ի՛մ երկիր...

Էլ ո՞ր փրկիչից պիտ դուն կառչես...

Քեզ վաճառում են, երկիր իմ, մաս-մաս...

Հիմա էլ փութով՝ ընդերքդ են ծախում,

Փրկարարներիդ ձայն տուր, արթնանան,

Ուշ է լինելու, շատ եւ յապաղում...:

Իսկ Սիլվա Կապուտիկեան՝ Անգարայի Էսէնպողա օդակայանին վրայ Գաղտնի Բանակի հզորագոյն գործողութեան մասնակից հերոսներէն կախաղան բարձրացուած Լեւոն Էքմէքճեանի յիշատակին նուիրած իր «Գիշերային Ռեքուիէմ» քերթուածին մէջ կ'ըսէ՝

Կ'անձրեւէ տղաս... Աշունը թաց է,

Ուրկից յայտնուեց կախաղանը այս.

Մինչ այնտեղ ճօճուող քո մարմինն էր սառ...

Այդ դու չմեռար, մենք ենք մեռածը,

Մենք մեղկութեան մէջ յղփացած սերունդ:

Մեղկութեան մէջ յղփացած սերունդներ ամբողջ, դար մը երկար, ՌՃԻրին լոկ բարոյական ճանաչումը մուրացին...: Մեղկութեան մէջ յղփացած արեւելահայութիւնն ալ տասնամեակ մը առաջ ձեռնպահ մնաց՝ երբ համակարգային փոփոխութեան առարկայական պայմանները գոյութիւն ունէին, երբ՝ գործազրկութիւնը հասած էր 53%-ի..., համաձայն 20 Նոյեմբեր 2014 թ. Ազգային Վիճակագրական Ծառայութեան հրապարակած Տեղեկագրին: 2005 թուին, Ռ. Քոչարեանի բռնատիրութեան դէմ արեւելահայութիւնը իր հայրենասիրութեան չափով եւ համապատասխան ատելութիւն չցուցաբերեց օլիգարխներու բռնատիրական համակարգին դէմ: Վազգէն Շուշանեանի գիտակցութեան հասած չէր: Շուշանեան՝ խարանդելով դրամատիրական վայրի իրաւակարգին պարտադրած շահագործումն ու մարդկային ամէն արժէքի ապրանքայնացումը, կը գրէր՝

«Դեռ մատղաշ՝ կեանքը զարկաւ զիս իր բիրտ ու վայրի դրամապաշտութեամբ: Կ'ատեմ ձեզ քաղքենիներ»: Այս նոյն խօսքերը ան այսօր պիտի ուղղէր «անկախ» Արեւելահայաստանի քաղքենիներուն՝ աւազակապետներուն, որոնք Հայրենիքը վերածած են «գողութեան ու թալանի կրկէս»ի մը, ապրանքայնացնելով նոյնիսկ՝ Հայրենիքը:

Ճշմարտապէս սիրելու կարողութիւնը ունեցող անձ մը՝ իր սիրածին հարուածողներուն դէմ կրնայ ցուցաբերել ճշմարիտ եւ հաւասարագոր ատելութիւն...: Ճշմարիտ հայրենասէր...

կարողութիւնը կ'ունենայ՝ նոյն ուժգնութեամբ ԱՏԵԼՈՒ... հայրենիքի ոչ միայն արտաքին, այլև՝ ՆԵՐՔԻՆ թշնամիները: Օլիգարխները՝ Արեւելահայաստանի ՆԵՐՔԻՆ ԹՇՆԱՄԻՆԵՐՆ ԵՆ...:

Արեւելահայաստանի ներկայի աւագակապետութեան մասին խստագոյն դատավճիռը արձակեց՝ մեր անշիրիմ նահատակներուն նահատակեալ պատգամախօսը, հերոս Հրանդ Տինք՝ երբ իրեն կը թելադրէին հեռանալ երկրէն...: Ան հարց տուաւ՝ «Շատ բարի, բայց ո՞ր երթալի: Հայաստա՞ն: Ինչպէ՛ս կրնար ինձ նման մէկը, որ կ'ընդվզի անարդարութիւններու եւ անօրինականութիւններու դէմ, հանդուրժել այնտե՛ղ կատարուող անարդարութիւններն ու անօրինութիւնները: Գուցէ այնտեղ՝ ինծի աւելի մեծ փորձութիւններ կը սպասէին...»: Արեւմտահայաստանի պաշտպան մարտիկը՝ Թուրքիոյ մէջ հալածեալ..., «անկախ» Արեւելահայաստանի մէջ չէր տեսներ... ապահով ապաստան...:

Մեծ արուեստագէտը՝ Շառլ Ազնաւուր, Զուիցերիոյ մօտ ՀՀ դեսպանը, զգացականօրէն կը պոռթկար՝ «Հայաստանի օլիգարխները պէտք է գնդակահարել...»:

Եւ մեծ գիտնականը, Շուէտի Արքայական Համալսարանի բազմարուեստից ինստիտուտի դասախօսը՝ Դոկտ. Փրոֆ. Արամայիս Միրզախանեանը, պայծառատես դատողութեամբ կը գրէր՝ «Այս պահին, իրաւակարգային փոփոխութիւն է պահանջուում, ընդհուպ մինչև՝ Յեղափոխութիւն...»:

Բայց զգո՛յ՛:

Այս ապականած իրաւակարգին դէմ՝ եթէ մեր հարազատ հայրենասէրները չշարժին... կը շարժին՝ CIA-ի «Յեղափոխութիւն Կերտողներ»ը..., «գունաւոր» յեղափոխութիւններ կազմակերպողները,– որոնք շարժեցան 2005 թուին, Երեւան գործուղելով Ալֆրետո Արիաս Քինկը –, որոնց մասին գրած էր Vincent Joyer ֆրանսական "Le Nouvel Observateur"-ի մէջ (Արեւելահայերէնի թարգմանուած «Ազդակ»ի շաբաթօրեայ յաւելուած «ԵՐԿԻՐ»ի 19 Օգոստոս 2005 թուակիր համարին մէջ): Ալֆրետո վարձկանը, Երեւանի մէջ, անպատկառօրէն կը յայտարարէր՝ «Եկած եմ՝ այլևս անհրաժեշտ դարձած յեղափոխութիւնը կազմակերպելու համար Ռ. Քոչարեանի հակասահմանադրական դարձած իլլեգիտիմ իշխանութեան դէմ...»:

Այս վտանգը առկայ է միշտ եւ այսօր, քանի որ պետութիւն կայացած չէ տակաւին Արեւելահայաստանի մէջ, ուր բազմատասնեակ կասկածելի ծածկագիտական (occult) աղանդներ կը գործեն ազատօրէն եւ նոյնիսկ՝ մեր թշնամի Թուրքիոյ քաղաքականութիւնը կը վարեն Հայաստանի մէջ՝ անմեղունակ դիմակներ գործածելով...:

«ՀԱՅԱՍՏԱՆ»ի (Աթէնք) 15 Դեկտեմբեր 2014 թուակիր համարին մէջ կը կարդանք.– «Ովքեր են ՀՀ-ում լծուած թուրքական քարոզչութեան իրականացման գործին: Թուրքագէտ Ռուբէն Մելքոնեանը այս մասին Դեկտեմբեր 13-ի ասուլիսում ներկայացրել է Հայաստանում գործող այդ կազմակերպութիւններից չորսը՝ «Միվիլիթաս Հիմնադրամ», «Եւրասիա Համագործակցութեան Հիմնադրամ», «Հանրային Լրագրութեան Ակումբ» եւ «Ռազմավարական Հետազոտութիւնների Հայկական Կենտրոն», որ կը գործէ ԱՄՆ-ի

Ֆինանսաւորմամբ, որի տնօրէնն է Ռիչարդ Կիրակոսեանը, եւ ով թուրքական թերթին խոստովանել է, որ նա Թուրքիայի պետական եւ անվտանգութեան պատասխանատուների հետ յարաբերում է եւ նրանց խորհուրդներ տալիս»:

Այս ազատութիւնը այս բոլորին շնորհող իրաւակարգը՝ վայրի դրամատիրական, ոչ միայն իլլեգիտիւմ է եւ հակաժողովրդային, այլեւ՝ հակազգային ու մասնաւորաբար՝ հակապետական:

Հայաստանի մամուլէն կը մէջբերեմ Կարէն Ասատրեանի հետեւեալ դիտարկումը.–

«Իւրաքանչիւր պետութիւն ինքն է՝ իր անվտանգութեան հիմնական երաշխաւորը: Ցանկացած պետութիւն արտաքին վտանգները դիմաւորում է այնքանով, որքանով ինք ուժեղ է՝ ՆԵՐՄԻՑ: Եւ, ցաւատանջ հարցումը: Ո՞րքանով է ուժեղ Հայաստանը ՆԵՐՄԻՑ: Բաւական է ՄԻԱՅՆ ՄԷԿ ՕԲ հետեւել հայկական մամուլի հրապարակումներին հասկնալու համար թէ՛ Հայաստանը ՆԵՐՄԻՑ... ուժեղ չէ, քանի որ լոկ բիզնեսով տարուած պետական «ՓՈՒՉԻԿ» պաշտօնեաները չունեն բաւական ձեռնհասութեան աստիճան...»: Այս կը նշանակէ թէ՛ տիրող իրաւակարգին գլուխը կանգնած օլիգարխները նաեւ՝ անձեռնհաս են եւ գուրկ պետական մտածելակերպէ...: Հետեւաբար, Արեւելահայաստանի ներկայ ապազգային իրաւակարգը վերացնելու համար գործող ուժերը պէտք է յեղափոխական արթնութիւնը ունենան՝ չդառնալու համար CIA-ի եւ Թուրքիոյ գործակալներու ձեռնածութեանց (manipulations) զոհերը:

Ազգագրագէտ Հրանուշ Խառատեան կը մատնանշէ նաեւ թէ՛ «Հայաստանից արտագաղթի պատճառը ոչ միայն ընկերային ու քաղաքական անարդարութիւնն է, տնտեսական տագնապն ու ազատութիւններու կաշկանդումը, այլեւ՝ մանաւանդ՝ իրավիճակը փոխելու անզօրութիւնը»:

Թերթի մը խմբագրականը տեղին հարց կու տայ՝ «Ինչո՞ւ բոլորը արտագաղթից են խօսում, սակայն քիչեր միայն մարդկանց կոչ են անում՝ մնալ երկրում, եւ պայքարել արտագաղթի պատճառ եղող իրաւակարգի վերացման համար: Այն, որ դա չի անում իշխանութիւնը հասկանալի է, անհասկանալին՝ ընդդիմութիւն կոչուածին ձեռնպահութիւնն է եւ լուռ համակերպումը...: Մինչդէռ վարչապետը անայլայլ խոստովանում է՝ «Եթէ դժգոհ զանգուածը մնայ Հայաստանում, ապա՝ Յեղափոխութիւնն անխուսափելի կը լինի: Բայց արտագաղթողները տրանսֆերտներ են ապահովում, եւ դա նշանակում է, որ կրճատում են ընկերային ապահովութեան ծախսերը կառավարութեան վրայ եւ միւս կողմից՝ նուազում է աղքատութեան ցուցանիշը...: Մի խօսքով՝ կառավարութեան համար արտագաղթը մի գտածոյ է եւ ուրեմն, արտագաղթը դարձել է կառավարական ծրագիր»:

Երեւանի «168 Ժամ»ի 12 Դեկտեմբեր 2014 թուակիր համարին մէջ ալ կը կարդանք՝ «Թմրամոլի պէս տրանսֆերտների վրայ նստած Հայաստանի «տնտեսութիւն»ը խուճապի մէջ է...: Հայաստանը գտնուում է՝ տրանսֆերտներից առաւել խոր կախուածութիւն ունեցող թոյլ երկրների առաջին տասնեակում: Հայաստանում՝ 2013 թուականի տուեալներով, մասնաւոր տրանսֆերտները կազմել են ՀՆԱ-ի 21 տոկոսը: Այս ցուցանիշով մենք աշխարհում 9-րդ տեղում ենք: Առաջին տեղում՝ Արեւելեան Թիմորն է, որտեղ

փոխանցումներն աւելի քան երկու անգամով մեծ են երկրի ՀՆԱ-ից: Հայաստանին՝ այս ցանկում, նախորդում են՝ Լեւոթօն (24.4 տոկոս), Սամօան (23.8 տոկոս), եւ Հայիթին (21.1 տոկոս): Մեզանից լաւն են՝ Կամպիան (19.8 տոկոս), Լիպերիան (18.5 տոկոս) եւ Լիբանանը (17 տոկոս)»:

Այսինքն, Հայաստանի տնտեսութենէն աւելի լաւն է՝ Լիբանանի տնտեսութիւնը... որ արդէն շատ թոյլ է, եւ՝ կը նկատուի ձախողած պետութիւններէն մէկը այսօր: Սոցիալիստական իրաւակարգով Հայաստանին հետ եթէ բաղդատելու ըլլայինք Լիբանանը... ի՞նչ կ'ըլլար արդիւնքը...: Տնտեսապէս խուճապի մատնուած երկիր մը չի կրնար քաղաքականապէս ըլլալ կայուն եւ անկախ: Առանց տնտեսական անկախութեան չկայ քաղաքական անկախութիւն...:

Տակաւին, կարդանք վայրի դրամատիրական իրաւակարգով «անկախ» Հայաստանի մամուլէն տողեր, որոնք պատահականօրէն հաւաքած ենք, բայց որոնց միայն ձեւական ու պարագայական տարբերակներուն, սակայն էական բովանդակութեան կրնանք ծանօթանալ ԱՄԷՆ ՕՐ... եւ ՈՐԵԻԷ Օ՛Ր... –

– Հայաստանը ծերանում է: Յետ-խորհրդային տարիներին, երկրի բնակչութեան ժողովրդագրական ծերացումը մեծապէս աւելացել է: Երկրի բնակչութեան կազմում 65 եւ աւելի տարիքի բնակիչների տեսակարար կշիռը հասել է 11 առ հարիւրի... մինչ ՄԱԿ-ի ժողովրդագրական ծերացման սանդղակի համաձայն, 7 առ հարիւրը արդէն համարւում է՝ կարմիր գիծ...»:

– Հայաստանում անասունները մարդկանցից աւելի գնողունակ են... հոս՝ գարին աւելի թանկ է քան ցորենը... քանի որ ցորենը ներկրում ենք՝ էժան գներով Ռուսաստանից, իսկ գարին հիմնականում, տեղական ապրանք է...աւելի թանկ գներով:

– Հայաստանից արտագաղթողների թիւը՝ 1.5 միլիոն, համարժեք Եղեռնի ժամանակ սպաննուածների թիւին՝ 1.5 միլիոն: Իսկ վարչապետը հպարտանում է, որ արտագաղթի արդիւնքում՝ 28 տոկոսով աւելացել են տրանսֆերտները: Իշխանութիւնները ապաւինում են դուրսէն տրանսֆերտներին եւ քրէածին օլիգարխների «բարեգործութիւններ»ին՝ ժողովուրդին մօտ թուլացնելու եւ մեղմելու համար իշխանութիւնների դէմ լարուածութիւնը եւ ժողովուրդը կրատրականութեան մղելու համար...:

– Հայաստանը այսօր անկախ եւ գերիշխան պետութիւն չէ: Ամերիկեան FBI-ի գործուղած աշխատակիցներ գտնում են վերջերս Երեւանում: ԱՄՆ-ում ձերբակալուած յանցաւոր խմբաւորման հետքերը ստուգելու համար...: Ռոպերթ Քոչարեանի գումարները Հայաստանի բանկերում, մասնաւորապէս՝ «Արդշիշինվեստ» բանկում: Սա ոտնահարում է Հայաստանի Սահմանադրութիւնը եւ Օրէնսդրութիւնը:

– Մեր իշխանութիւնները չեն զբաղւում քաղաքականութեամբ, նրանք բիզնեսի կողմից փող են հաւաքում: Երբ իրենք չեն զբաղւում քաղաքականութեամբ, ուրիշներն են զբաղւում՝ մեզ օգտագործելով իրենց նպատակների համար: Արդիւնքում՝ այսօրուայ հայկական քաղաքականութիւնը կրում է՝ օտար քաղաքականութեան լուծը...:

– Պետութիւն կազմակերպել՝ Մարաթոնի փոխարէն: 2014 թուականի հեռուստամարաթոնի արդիւնքում՝ ընդամենը հանգանակուել է 12 միլիոն 400 հազար դոլար, որի մէկ մասն էլ խոստումներ միայն...: Աւելին հաւաքելու համար պէտք է, որ Հայաստանը լինի որակապէս այլ պետութիւն: Աւելին հաւաքելու համար պէտք է որ այդ պետութիւնը վստահութիւն առաջացնի հայկական համայնքներում, որ այդ պետութիւնը լինի իրաւահաւասարութեան, օրինապահութեան, արդարադատութեան, մարդկային կարեկցանքի, համերաշխութեան խորհրդանիշ: Աւելին հանգանակելու համար, որը հնարաւոր է անկասկած, պարզապէս դրա համար պէտք է ոչ թէ հեռուստամարաթոն, այլ՝ պետութիւն կազմակերպել, որ մինչեւ օրս չէ կայացած...:

– Սա նշանակում է, որ կամ սփիւռքում ալեւս չեն ցանկանում Հայաստանի համար գումար հանգանակել՝ շատ լաւ գիտակցելով, որ այդ գումարի մեծ մասն, ի վերջոյ յայտնուելու է պետական պաշտօնեաների գրպաններում, կամ՝ իրականում՝ «բոլորի գործերը վատ են»...: Այդպիսի պետութիւն չեն կրնար եւ արդէն չեն ուզեր կազմակերպել ապագային ու հակապետական օլիգարխները..., հետեւաբար, անյետաձգելի հրամայական մըն է օլիգարխներու վայրի դրամատիրական իրաւակարգին վերացումը Արեւելահայաստանէն: Որպէսզի՝ կազմակերպուի ժողովրդահայրենասիրական իրաւակարգով ճշմարտապէս անկախ հայկական պետութիւն, որպիսին էր ՀԱՅԿԱԿԱՆ Սովետական Սոցիալիստական Հանրապետութիւնը...:

Վերջապէս՝

– Վշտահար Մայրեր բողոքում են՝ «Մենք մեր զաւակներին հայոց բանակ ենք ուղարկում, որպէսզի մեր սահմանները միշտ պաշտպանուած լինեն: Իսկ փոխարէնը, բանակը մեզ վերադարձնում է՝ մեր որդիների դիակները... որովհետեւ՝ նրանք չեն կարողացել վճարել գումարտակի հրամանատարի պահանջած 100 դոլարը...»:

– Իսկ նախագահ Սերժ Սարգսեանը հակազդում է՝ «Ես շատ վատ եմ վերաբերում՝ բանակում գոյութիւն ունեցող թերիների եւ թերութիւնների պախարակման դէմ: Բանակը հասարակութեան հայելին է, եւ՝ ի հարկէ միշտ բանակում գոյութիւն ունենալու են, այս կամ այն չափով, այն թերութիւնները եւ ժխտական երեւոյթները, որոնք գոյութիւն ունեն հասարակութեան մէջ»...: Բայց... ովքե՞ր ստեղծեցին ա՛յս հասարակութիւնը: Դուք՝ երեք նախագահներդ եւ ձեր հովանաւորած քրեաօլիգարխիկ մենաշնորհեալները ստեղծեցիք այս վատառողջ հասարակութիւնը՝ անոր պարտադրելով վայրի անտառային, անասնական, գազանային արժեհամակարգ, այսինքն, վայրի դրամատիրութիւնը, որ չի ճանչնար ոչ ազգ, ոչ հայրենիք եւ ոչ ալ ազգային պետութիւն... բացի՝ իր շահերէն: Արդէն այս «անկախ» Գ. Հանրապետութեան պաշտօնական զինանշանը կամ գերբը՝ գազանանոց մըն է... օլիգարխներու նախասիրութեամբ, որոնք շահաբեր չեն նկատեր Սովետ Հայաստանի գերբին Արարատը... կամ անոր կերտած Եղեռնի Յուշակոթողը Ծիծեռնակաբերդի մէջ... եւ 100-րդ տարելիցի իբր խորհրդանիշ՝ կ'ընտրեն սիոնամասոնական «անմոռուկ»ը...:

Ուրեմն, Վահան Թեքեանի հետ միաբերան կ'ըսենք՝

Թող սասանի՛ն ու փշրին բարձր բերդերն անառիկ՝ նախագահներուն, եւ իյնան վա՛ր պատնէշներն օլիգարխներու զրահապատ ետութեանց, ամէն հայու հաւասար թող բաժնուի ամէն գանձ, եւ թող շուտով հաստատուի՝ ժողովրդահայրենասիրական իրաւակարգը արդար Արեւելահայաստանի մէջ:

Նոր ու Առողջ Հոգեկցութեան Հեռանկարով Պարոյր Յ. Աղպաշեան, Պէյրութ, 26 Յունուար 2015

Հայաստանահայութիւնը եւ Սփիւռքահայութիւնը կ'ապրին սահանքներ, տատանումներ ու վայրէջքներ, համարեա բոլոր մարզերէն ներս, որոնք այնքան թափանցիկ ու շօշափելի են, միանգամայն:

Հայաստանը՝ իր հոգերով ու տագնապներով, իսկ Սփիւռքը իր մարտահրաւերներով ու հրամայականներով, այսօր այրող կարիքը ունին լուրջ ու զգաստ քննարկումներու ու վերլուծումներու, հուսկ՝ համապատասխան բարեկարգումներու ու բարենորոգումներու:

Հայաստանի անկախութիւնը՝ իր պետական կառոյցով ու գործընթացով, ո՞վ ըսաւ թէ իր գոյութիւնը երաշխաւորած է ու կը վայելէ բարօրական կեանք մը, երբ դասակարգայնութիւնը խոր արմատներ նետած է, անարդարութիւնը քիչ մը ամէն տեղ է, գործազրկութիւնը տիրող է, իսկ մարդկային արտահոսքը մնայուն ընթացքի մէջ է:

Իշխանակուսակցականութեամբ ինչպէ՞ս կարելի է ժողովրդավարութեան հասնիլ, անխտրական քաղաքականութիւն վարել, հանդուրժողական մթնոլորտ ստեղծել ու հանրանպաստ գործելաձեւ հաստատել:

Հարցադրումներ, որոնց շարանը կրնայ երկարիլ, ի տես համակարգի մը, որ ինքզինք պարտադրելու եւ իր միիշխանութիւնը պահելու համար, պատրաստ է անհատական շահերը գերադասել ընդհանրականէն, սեփական ախորժակները գերարել պետական կառոյցներու հաշույն:

Ո՞ր է բազմակարծութեան ձայնը, ո՞ր է ժողովրդավարութեան ընտրանքը, ո՞ր է ազատ խօսքի իրաւունքը, երբ ամէն ինչ կը գտնուի վարչախումբին ձեռքը, Հանրապետութեան բոլոր «բանալի»ները ձեռքը պահելով, իսկ «մտրակ»ը անխնայ՝ անսաստողներու եւ անհետեւորդներու դէմ:

Զարմանալի՞ն այս բոլորին մէջ. անտարբերութեան ալիքը կամ վրէժխնդրութեան հակազդեցութիւնը, որ կ'ուղղուի ու կը գործադրուի բոլոր անոնց դէմ, որոնք կը համարձակին քննադատել իշխանութիւնները կամ մատնացոյց ընել անոնց սխալագործութիւնները:

Եթէ Հայաստանի մէջ կը յաջողուի նորօրեայ բռնադատութեան այս ոճը - լռեցնել, պաշտօնազրկել, ամբաստանել, ցնցել, բանտարկել (յիշել բազմաթիւ օրինակներէն գէթ

երկուքը՝ նախկին արտաքին գործոց նախարար ու ներկայիս պատգամաւոր Վարդան Օսկանեանը, նաեւ նախկին արտաքին գործոց նախարար ու ներկայիս պատգամաւոր Ռաֆֆի Յովհաննէսեանը, որոնց դէմ ինչպիսի յերիւրանքներ արձակեցին իշխանութիւնները), ապա, Սփիւռքն ալ ստրկացնելու ձեւը գտնուած է - փայփայել, փշաքաղել, պատուել, պարգեւել, հրաւիրել, գովերգել (յիշել շքանշաններու, վկայագիրներու, պատուոգիրներու, մրցանակներու տարափը, որոնք «ողողած» են Սփիւռքը, մեծ մասամբ անչափանիշ հիմունքներով հասցնելով հոն... ուր պէտք չէ, շնորհելով անոր, որ ... արժանի չէ):

Նախագահական վարչակարգը, որ ենթադրուած է ըլլալու պետականաշէն ու դառնալու է պետականակոտ, փոխանակ մնալու այդ բարձունքին վրայ, անհասկնալի վերաբերմունք մը կը ցուցաբերէ Սփիւռքին նկատմամբ, երբ արժանին աժանէն, օգտակարը անօգտակարէն, դրականը ժխտականէն չի զանազաներ (կամ չ'ուզէր զանազանել) որովհետեւ կը գործէ կամ կը շարժի անհասկնալի եւ անընդունելի, մեղմ ըսած, խակութեամբ եւ անգիտութեամբ:

Այլապէս՝ ինչո՞ւ կը ստուերուի պետութեան վարկը կամ ինչո՞ւ կը շահագործուի պետականութեան դիրքը, ատեն մը Սփիւռքը դնելով «կթան կով»ու տեղ, հիմա ալ զայն նկատելով «դիրին պատառ» մը, օգտագործելով անոր «թոյլ ու զգացական» կողմերը, «շոյելի ու շոյուելի» մասերը:

Կ'ըսուի թէ Հանրապետութեան նախագահութիւնը այս բոլորին «մեղք»ը կը ձգէ Սփիւռքի նախարարութեան վրայ, որ աւելի մօտէն կը շփուի Սփիւռքի հայագաղութներուն ու տարբեր շերտաւորումներուն հետ, ուստի, անոր «ցուցմունք»ներն են, որոնք կը կիրարկուին:

Թերեւս:

Բայց, միթէ՞ ներելի է այս անբնական արդարացումը (եթէ նոյնիսկ անճիշդ է, թէեւ պատճառներ կան ալ հաւատալու անոր...), այնքան ատեն որ այդ բոլորէն ի՞նչ շահ կ'ապահովուի, բացի վնասի արձանագրումէն:

Օրին, Սփիւռքի նախարարութիւնը, իր հիմնադրութեան հնգամեակը նշեց, փառաւոր հանդիսութեամբ, նախագահական ղեկավարութեամբ, պետական աւագանիի մասնակցութեամբ ու սփիւռքեան մեծապատի՛ւներու մասնակցութեամբ:

Կարելի է պատկերացնել տիրող ոգեշունչ մթնոլորտը, ոմանց շոնդալից ելոյթներով եւ ողջոյններով, բայց, կարելի՞ է հանդուրժել սովորամուլական նոյն այն ընթացքը, որուն ականատեսն ու ականջալուրը եղած է հայութիւնը անցնող հինգ տարիներուն:

Արդեօք աւելի ճիշդ ու տեղին պիտի չըլլա՞ր այդ տարեդարձը յատկացնել Նախարարութեան աշխատանքին՝ իր ԱՄԲՈՂԶԱԿԱՆ պատկերով ու մանրամասնութիւններով, իրագործումներով ու թերութիւններով, զայն դարձնելով իսկական գիտաժողովի մը, որուն մասնակցէին համապատասխան յանձնառու մասնագէտներ, առանց զայն վերածելու անցողիկ ձեւականութեան կամ ցուցադրականութեան:

Կայ այս մետալին միւս մտահոգիչ երեսը, որ կապուած է Մփիւոքի այն գաղութներուն ու հատուածներուն հետ, որոնք հայրենիքին կը մօտենան բարեմիտ հայրենասիրութեամբ ու կը փորձեն նաեւ այդ մօտեցումով դասեր տալ այլոց, հաւատալով որ հայրենասիրութեան միակ (՞) ճամբան ատիկա է:

Սակայն, այս տրամաբանութիւնը, իր լոկ զգացականութեամբ, ի՞նչ կ' աւելցնէ կամ կը պակսեցնէ հայրենիքի արժէքէն, երբ այլեւս անոր հետ պէտք է վերաբերուիլ պետականութեան պահպանումի ու գոյատեւումի սկզբունքով:

Շատեր Հայաստան կը փութան՝ մտաւորականի, կուսակցականի, ղեկավարի ու հայրենասէրի գոյնզգոյն պատմուճաններով, կը հաճոյանան ասոր կամ անոր, կը հաճոյացնեն իրենց եւերը եւ այս բոլորը կը բացատրեն հայրենասիրութեամբ կամ հայաստանասիրութեամբ:

Ճիշդ այս յոռի ու վանելի վարքագիծն ալ պատճառ դարձաւ որ սփիւոքահայութիւնը ինքզինք նետէ յարմարելու եւ յարմարուելու յորձանուտին մէջ, իսկ հայրենի իշխանութիւնները լա՛ւ ծանօթ են թուլամորթային այս մերձեցումներուն եւ փոխանակ զգաստանալու ու զգաստացնելու, ձգեցին ու կը ձգեն որ միջակութիւններն ու տափակութիւնները հող շահին:

Մինչդէռ, Մփիւոքը այսօր կը տառապի բազմաթիւ ցաւերէ եւ կը գտնուի բացթողումներու անջրպետի մը մէջ, որոնք կարօտ են անմիջական եւ անյետաձգելի վերնայումներու ու վերդասաւորումներու:

Մփիւոքը առանց հայրենիքի չի կրնար ապրիլ, բացառուած է այդ մէկը, սակայն, իրողութիւն ըլլալէ չի դադրիր, որ Մփիւոքը արտերկրի մէջ պիտի գոյատեւէ իր ազգային բազմաբղէտ կեանքով, հետեւաբար, այդ յարատեւութիւնը իմաստաւորելու ու լիցքաւորելու համար, նոր շունչ ու ներդրումներ պէտք են:

Ուրկէ՞ պիտի գան անոնք, եթէ ոչ նոյնինքն Մփիւոքէն, պարզապէս անոր համար, որ Տարագիր հայ ժողովուրդի ժառանգորդները այլ ելք եւ ընտրանք չունին, բացի տէր դառնալու ազգային իրենց աւանդներուն, ակունքներուն եւ արմատներուն:

Արդարեւ, այսօր Մփիւոքը ունի լուրջ պատասխանատուութիւններ, երբ՝

- Կարգ մը հայագաղութներ (Իրաք, Եգիպտոս, Սուրիա) խաթարուած, պարպուած կամ նօսրացած են
- Հայ կրթական համակարգը վերարժեւորումի անխուսափելիութեան առջեւ կը գտնուի
- Ոչ միայն հայերէնագիտական, այլեւ առհասարակ հայ ուսուցիչներու զգալի պակաս կայ
- Ազգային կառոյցներու աշխուժացման եւ որակաւորման պահանջք կայ
- Տեսլապաշտ եւ իրապաշտ ղեկավարներու կարիք կայ
- Վտանգուած հայ մամուլի առաքելութեան վերակենդանացման անհրաժեշտութիւն կայ

• Խամրող արեւմտահայերէն լեզուի պահպանման ու պաշտպանութեան առաջադրանք կայ

Ահաւասիկ, թէ ինչի՞ պէտք է լծուի Սփիւռքը, առաջին հերթին իր մարդուծին ու նիւթուծին վստահելով, Հայաստանի հետ յարաբերութիւնները միշտ պահելով բարօք, սերտ եւ փոխադարձ յարգանքի մէջ, հեռու մնալով պատեհապաշտական, ցուցամոլական ու ստրկամտական դիտաւորութիւններէ:

Այս արագ մտորումները, թէկուզ տեղ մը դառն, ուրիշ տեղ մը սուր, հրատապ նկատեցինք, հաւատալով որ հայրենական ու սփիւռքեան հոգեկցութիւնը նոր եւ առողջ զարթօնք մը կը վերապրի:

ԱԿՆԹԱՐԹՆԵՐ

Երջանկութեան ոսկեայ բանալին մի փնտռեր երբե՛ք այլոց մօտ, որպէսզի չհիասթափուիս, ջուսալքուիս....Ձայն փնտռէ սեփական անձիդ մէջ, հոգիիդ մէջ, սրտիդ մէջ, արարքներուդ մէջ, որոնց Տէրն եւ, զանոնք Տնօրինողը....Եթէ երջանկութիւնդ կերտես ապաւինելով այլոց վրայ, յայնժամ ուշ թէ կանուխ դառնօրէն պիտի զոջաս, անդրադառնալով մասնաւորապէս որ ապաւինողականութիւնը ստրկամտութիւն է նաեւ....Ազատ անձնաւորութիւնը իր

երջանկութիւնը կը կերտէ համահունչ իր իտէալներուն, իր հոգեմտաւոր պահանջներուն, իր խառնուածքին եւ զայն կը ստանայ համաչափ այն ճիգին գոր կը ներդնէ այդ ուղղութեամբ: Ուրիշէն ստացուած երջանկութիւնը շատ անգամ կ'ըլլայ խաբեպատիր եւ յօդս կը ցնդի ան՝ ուշ թէ կանուխ:

.....

Ազատ Կամքը գերագոյն զանձն է որ շնորհուած է մեզի Արարիչին կողմէ: Ի՞նչ տափակ, միօրինակ եւ մեքենայական պիտի ըլլար մարդ էակին կեանքը, եթէ ան զուրկ ըլլար Ազատ Կամքէ...Ազատ ընտրութենէ....նոյնիսկ եթէ միշտ Բարին գործէր ան հարկադրաբար: Ի՞նչ արժէք կրնար ունենալ նոյնիսկ Բարին, եթէ պարտադրաբար կատարուէր ան, առանց մեր ազատ ընտրութեան: Ճիշդ է որ ազատ ըտրութիւնը կը հնարաւորէ նաեւ ՉԱՐԻ ընտրութիւնը եւ վերջինը գուցէ աւելի հրապուրիչ թուի շատ մը պարագաներուն: Ազատ կամքով Բարին ընտրելը մարտահրաւէր մըն է՝ արդարեւ, որ կ'ենթադրէ յաղթահարել բազում խոչընդոտներ, դժուարութիւններ, գայթակղութիւններ....եւ այդ պայքարի ընթացքն է վստահաբար որ իսկական արժէք կու տայ Բարիին ձեռքբերման.: Նոյնն է պարագան Երջանկութեան, որուն հասնելու ընթացքն է որ մեզ կ'երջանկացնէ խորքին մէջ....

.....

Իրաքանչիւր պահ, մենք՝ մեր խօսքով, արարքով, կեցուածքով, վերաբերմունքով թէ այլ ընտրանքներով, կը վերստեղծենք մենք զմեզ եւ կը կերտենք մեր կենսագրութիւնը կամ

ճակատագիրը...Այդ ընտրանքները, անշուշտ, արդիւնքն են մեր ժառանգական տուեալներուն, մեր դաստիարակութեան, ընկերային թէ այլ պայմաններուն, որոնց տակ կ'ապրինք...բայց գերազանցօրէն մեր Ազատ Կամքին...Մարդ արարածը Ազատ ըլլալու դատապարտուած է, բայց փոխանակ ստանձնելու այդ ազատութիւնը եւ անոր պատասխանատուութիւնը, ան յաճախ իր արարքները կը վերագրէ արտաքին թէ այլ գործօններու...որպէսզի կարենայ խուսափիլ այդ պատասխանատուութենէն...

.....

Գեղեցիկ է կեանքը՝ իր պայծառ առաւօտներով եւ թախճանոյշ իրիկուններով...բնութեան հրաշալիքներով բիրաւոր, տիեզերական ներդաշնակութեան շունչով...արեգակով ոսկեշող, խաւարին մէջ փայլող լուսին-աստղերով, անսահման երկինքով..., մեզի պարգեւած իր ուրախութիւն-տրտմութիւններով, յոյս ու լոյսերով, երագներով անհամար...: Այս բոլորը գնահատելու եւ արժեւորելու համար, մարդկային մաքուր հայեացք է պէտք, անպիղծ ու ջինջ հոգի...: Գեղեցիկը ճշմարտօրէն գնահատողը երջանիկ կը զգայ ինքզինք, ներքին ժպիտով լուսաւոր, ինչ որ էապէս կեանքի խորհուրդը զգալու բերկրանք է...

.....

Բարութիւնը լո՛յս է, չարին ընդդէմ յաղթանակ է, լոյսի նուաճում է խաւարին դէմ, կեանքի յարատեւում ու պանծացում...Այս իմաստով եւ ընդհանրապէս ալ, անիկա ոյժի անսպառ աղբիւր է, քանզի Չարը կը մեռնի ամէն վայրկեան, երբ Բարին կը սփռէ իր արեւալոյսը, խաղաղութեան ծիածանը, սրտի ջերմութիւնը, կեանքի փառաւորումը...Մարդը ծնած է բարին գործելու համար, նոյնիսկ՝ ամէնէն դժուար ու դաժան պայմաններուն մէջ..., մանաւանդ՝ փորձութեան սհեղ պահերուն, երբ զայն գործելը կը դառնայ մարդուն գերագոյն մարտահրաւերը...

.....

Ազա՛տ զգալ ամբողջովին...ընկերութեան թելադրած եւ պահ առ պահ քարոզուող, բարձրադաղակ ծանուցուող կենսաձեւէն, անոր պարտադրած ընթացիկ շողոքորթութիւններէն, ըսել եւ ընել միայն ա՛յն ինչ հարազատ բխումն է մտքիդ, սրտիդ, հոգիիդ..., տուրք չտալ մանաւանդ մտքիդ, հոգիիդ վրայ բռնացող ճնշումներուն...չճախել ազատ միտքն ու հոգին յանուն երեսուն արծաթի, բարձր պաշտօնի, դիրքի, աթոռի, կեղծ մեծարանքի, պարգեւներու... Ազատ զգալ ինքնօրէն...մեծագոյն հարստութիւն է, ըստ իս, որուն արժէքը շատ քիչեր կրնան ճշմարտօրէն գնահատել եւ զայն ցոլացնել իրենց ամենօրեայ կեանքին մէջ...

.....

Բոլոր ճառագայթները, շողերն ու շառայլները՝ իրենց լոյսին հետ միատեղ, ունին իրենց ստուերը...Սա օրինաչափութիւն է կարծէք, բնութեան ու տիեզերքի օրէնք...Նոյնն է ուրախութիւնը, որ տրտմութեան ընկերակից է, անկէ անբաժան...Նոյնն է կեանքը, որ առանց մահուան արժէք ալ պիտի չունենար շատ հաւանաբար...: Ամէն զգացում, երեւոյթ իր հակադրութեամբ կ'իմաստաւորուի, կ'արժեւորուի, նոյնիսկ բարութիւնը, որ գուցէ պիտի

չարժեւորուէր, եթէ չըլլար չարութիւնը....Լոյսը պիտի պայքարի չարին ընդդէմ, կեանքը՝ մահուան, բարութիւնը՝ չարութեան....Սա կեանքի իմաստն իսկ է, անոր բուն բովանդակութիւնը....

.....

Տիեզերքի մէջ՝ աշխարհը, աշխարհի մէջ՝ աշխարհներ, աշխարհներու մէջ մեր փոքրիկ սեփական աշխարհը՝ իր լաւով ու վատով, լոյսով ու ստուերով, արարման կամքով, պայքարի ոգիով, սէրերով ու կարօտներով, խնդութեամբ ու ցաւերով, երազներով, տեսլականով....տակաւին իր մէջ ծիածանուող մեծ աշխարհի ու բնութեան անդրադարձումներով....Փոքրիկ աշխարհ՝ որ ամբողջ տիեզերքը կը պարփակէ իր մէջ....

.....

Մեր ծնած օրէն մինչ գերեզման, կը մնանք կարօտ սիրոյ, գորովանքի, ջերմ ու սրտալիր վերաբերմունքի....անկախ անկէ թէ որքա՛ն պինդ ենք, որքա՛ն ուժեղ ու «կարծր» ենք, քանզի մարդ արարածը խորքին մէջ փխրուն էակ է, թէկուզ ըլլայ ծածկուած կարծր եւ անխոցելի թուող պատեանով...Այդ պատեանին ետեւ, կա՛յ հոգի մը որ տառապանքի ծալ-ծալ շերտեր ունի....կա՛յ սիրտ մը որ կը թրթռայ բիր խռովքներով... Մարդէ-մարդ կամարն ու կամուրջը կրնայ սփոփարար ըլլալ, ամոքիչ բալասան...., սակայն ուշագրաւ կը դառնայ տակաւ մարդէ մարդ տարանջատումը, գոր կարելի է նկատել արդէն դարի ամէնէն լուրջ հիւանդութիւնը....

.....

Ահաւոր է երբ հաւատքը կը նահանջէ....երբ ա՛լ դադրիս հաւատալէ բարեկամ կարծուածին, մարդու խօսքի անկեղծութեան....երբ չես գտներ անշահախնդիր վարք ու արարք....երբ մերկ աչքով կը տեսնես Շահը ամենագոր....Մարտագոյու է երբ ա՛լ չըլլան սրբութիւններ....երբ վաճառքի ապրանք դառնայ ամէն բան....Մարսափելի է երբ հոգին ալ կը ծախեն երեսուն խեղճ արծաթով....եւ ամէն ինչ կը դառնայ լոկ առետուր կամ «պիզնէս» եւ ուրիշ ոչինչ....

.....

Այլասերումը՝ հոգիներու տակաւ առ տակաւ փճացումն է, բարոյական արժէքներու խաթարումը, սրբութիւններու պղծումը, մշակոյթի ապամշակութացումը....տակաւին՝ մարդկային բնագոյներու եւ կիրքերու վայրենացումն է ան, եւ քայլ առ քայլ մարդ էակի անմարդկայնացումը, անասնացումը....Մարդկային հոգին անեղծ եւ անխաթար պահելը դարձեր է ներկայ ժամանակներու թերեւս գերագոյն մարտահրաւերը....եւ փրկութեան ուղին՝ մարդ-անհատին եւ ազգային հաւաքականութեան համար...

.....

Ազատութիւնը ամէնօրեայ, ամէնժամեայ պայքար ու աշխատանք է....հայեցի մեր ինքնութեան պահպանման, հայեցի արժէքներու կենսաւորման, հայ ինքնագիտակցութեան արթնացման ի խնդիր....կուլ չերթալու համար ազգային-հոգեւոր այլասերման այն ահեղ լափումին, որ ահագնացող ոյժով կը սպառնայ ազգային մեր ազատութեան դրսեւորման ամէն պահ....Գերազանցօրէն այս ինքնօրէն ազատ ըլլալուն մէջ է մեր բուն ազատութիւնը....,

առանց որուն պետական-քաղաքական-հասարակական ազատութիւնները կրնան ծառայել միայն ոսկեայ հորթի պաշտամունքին եւ ի վերջոյ անազատ պահել մեզ....

ԵՐԱՆ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

ՓԵՏՐՈՒԱՐ-ՄԱՐՏ 2015

ԷԶԵՐ ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ՄՏԱԾՈՂՈՒԹԵՆԷՆ

MAN IN THE MODERN AGE

ՄԱՐԴԸ ԱՐԴԻ ԴԱՐԱԾՐՉԱՆԻՆ

Dominion of Apparatus –Մերենային Տիրապետումը

KARL JASPERS (1883-1969)

(Պարբերաբար, մեր ընթերցողներուն պիտի հրամցնեմ՝ Էջեր Արեւմտեան Մտածողութենէն, տարիներու ընթացքին իմ կողմէ՝ անգլերէնէ հայերէնի թարգմանուած յայտնի փիլիսոփաներու երկերէն Էջեր, նպատակ ունենալով իմ համեստ լուծման ներդնել միասնաբար հայերէն մտածելու յոյժ կարեւոր նպատակին կենսագործման: Էջերու ընտրութիւնը պիտի ըլլայ ո՛չ ժամանակագրական հերթականութեամբ, ո՛չ ալ նիւթերու որեւէ շաղկապուածութեան հիմքի վրայ: Այս թիւով, պիտի ուզէի թարգմանաբար ներկայացնել Karl Jaspers-ի Dominion of Apparatus գլուխը՝ MAN IN THE MODERN AGE գիրքէն -Ե. Գ.)

MAN IN THE MODERN AGE

Մարդկային կեանքի տարրական կարիքները հայթայթելու կոչուած տիտանական մեքենան՝ որքան որ անհատը վերածէ սոսկ պաշտօնի, նոյնքան ալ զայն կը ձերբագատէ՝ ասանդական չափանիշներուն համակերպելու այն պարտաւորութենէն, որ հին ժամանակներուն կը կազմէր ընկերութեան շաղախը: Ըսուած է որ, արդի ժամանակներուն, մարդիկ միախառնուած են՝ ասազի հատիկներու նման: Անոնք տարրերն են մեքենայի մը, ուր կը զբաղեցնեն հիմա՝ մէկ տեղ, քիչ ետք՝ այլ տեղ: Անոնք չեն կազմէր մասերը պատմական եութեան մը, զոր կը միաձուլեն իրենց ինքնութեան: Նման արմատախիլ կեանք ապրողներու թիւը շարունակաբար կ'աւելնայ: Պաշտօնէ պաշտօն քշուելով, ետքը՝ թերեւս աշխատանքէ ալ դուրս, երկար ժամանակի մը համար՝ լոկ տարրական միջոցներէ զատ ոչինչ ունենալով, անոնք ա՛լ չունին ամբողջին մէջ՝ որոշակի տեղ մը կամ դիրք մը: Այն խորիմաստ

խօսքը որ կ'ըսէ թէ՛ ամէն ոք ունենալու է իր սեփական տեղն ու դերը աշխարհի կարգ ու սարքին մէջ, դարձած է անոնց համար փուճ բառակապակցութիւն մը, որով կը փորձուի ի գուր մխիթարել մարդիկ, որոնք իրենք զիրենք կը զգան խարխափեալ ու անտեսուած: Ինչ որ մարդ մը կրնայ ընել ներկայիս՝ կրնայ միայն կատարուիլ մէկու մը կողմէ որ չունի հեռանկարային մօտեցում: Արդարեւ, ան ունի զբաղում, սակայն իր կեանքը չունի շարունակականութիւն: Ինչ որ կ'ընէ ան, կը կատարուի յանուն բարի նպատակի, բայց մէկանգամընդմիջտ վերջ կը գտնէ այն: Պարտականութիւնը կրնայ կրկնուիլ նոյն ձեւով բազմաթիւ անգամներ, սակայն՝ ո՛չ այնպիսի մտերմիկ ձեւով, որ դառնայ՝ այսպէս ըսուած, զայն կատարողին անհատականութեան մէկ մասը: Չառաջնորդեր ան ինքնութեան ծաւալումին: Ինչ որ կատարուած է՝ ա՛լ հաշուի չառնուիր, այլ նկատի կ'առնուի միայն ա՛յն, որ իսկապէս կը կատարուի: Մոռացումը հիմքն է նման կեանքի մը, որուն հայեացքը՝ անցեալին ու ներկային վրայ կը կծկուի այնքա՛ն, որ հազիւ թէ որեւէ բան մնայ մտքին մէջ, լերկ ներկայէն բացի: Այսպէս, կեանքը կը թաւալի իր ընթացքով, զուրկ՝ յիշողութենէ ու նախատեսութենէ, ինչպէս նաեւ՝ այն ոյժէն որ կը ստացուի, երբ նպատակալաց ու վերացական հայեացք մը նետուի՝ մէկուն ունեցած տեղին ու դերին այդ մեքենային մէջ: Իրերու եւ մարդ արարածներու նկատմամբ սերը կը նուազի ու կ'անհետի: Մեքենակերտ արտադրութիւնները տեսողութենէ կ'անհետին, անմիջապէս որ շինուին ու սպառին անոնք: Եւ ա՛յն ինչ կը մնայ տեսողութեան առջեւ՝ մեքենա՛ն է, որով նոր ապրանքներ կը շինուին: Մեքենային մօտ գործող աշխատատեղը, կեդրոնանալով անմիջական նպատակակետերու վրայ, ա՛լ ժամանակ կամ հակում չունի՝ կեանքը որպէս ամբողջութիւն պարագրկելու իր մտքին մէջ:

Երբ պաշտօնավարութեան միջին կարողութիւնը դարձած է իրագործման չափանիշ, անհատը կը նկատուի անտարբերութեամբ: Ո՛չ մէկը անհրաժեշտութիւն է: Ինքզի՛նք չէ ան, չունենալով աւելի իսկական անհատականութիւն, քան՝ ասեղնաշարքին մէկ ասեղը: Լոկ առարկայ մը՝ ընդհանուր օգտակարութեան համար: Անոնք որոնք ամէնէն ընդունակն են նման կեանքի մը՝ մարդիկ են, որոնք ոչ մէկ լուրջ պատճառ ունին ըլլալու համար իրենք զիրենք: Նման մարդիկ կը նախասիրուին: Այնպէս կը թուի թէ աշխարհը յանձնուելու է միջակութեանց, մարդոց որոնք զուրկ են կոչումէ, մակարդակէ եւ տարբերութենէ, զերծ՝ հարազատօրէն մարդկային ստորոգելիներէ:

Այնպէս կը թուի, թէ մարդը՝ արմատախիլ եղած այսպէս եւ իրի մը մակարդակին վերածուած, կորսնցուցած ըլլայ մարդկային իր բնութիւնը: Ոչի՛նչ կը խօսի իրեն, ճշմարտութեամբը իսկական էութեան: Վայելքի՛ մէջ թէ վրդովումի՛, աշխոյժ թէ յոգնասպառ, ան տակաւին ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ՝ իր առօրեայ պարտականութեան պաշտօնատարը: Օրէ օր ապրելու նման, միակ բաղձանքը որ կրնայ խթանել զինք կեանքի մէջ՝ աւելին կատարելու, մեքենային մէջ՝ լաւագոյն տեղը գրաւելու ցանկութիւնն է: Չանգուածը անոնց, որոնք կը մնան իրենց նշանակուած դիրքերուն վրայ՝ կ'անջատուի անոնցմէ, որոնք յառաջ կը մղուին, անգութօրէն ճնշելով ուրիշները: Առաջինները կրաւորական են, կը մնան հո՛ն ուր որ են, եւ գիտեն զուարճանալ իրենց պարապոյ ժամերուն: Վերջինները գործունեայ են, դէպի յառաջ կը խթանուին փառասիրութեամբ եւ ուժի մարմաջով ու կը սպառին՝ բարձրանալու առիթներէն օգտուելու մտահոգութեամբ, ինչպէս եւ լարումովը իրենց գերագոյն ուժերուն:

Ամբողջ մեքենան կ'առաջնորդուի դիւանակալութեամբ մը, որ նոյնպէս մեքենայ մըն է – մեքենայի վերածուած էակներ, որոնցմէ կախեալ են բոլոր անոնք որոնք կ'աշխատին աւելի մեծ մեքենային մէջ: Պետութիւնը, քաղաքապետարանը, արդիւնաբերական եւ առեւտրական ձեռնարկութիւնները կը կառավարուին դիւանակալութեանց կողմէ: Այսօր, մարդիկ՝ աշխատանքի մէջ, ընկերակցուած են բազմութիւններով, եւ իրենց աշխատանքը պէտք է որ կազմակերպուի: Անոնք որոնք բռնի ուժով ճամբայ կը հարթեն յառաջ երթալու համար՝ կ'ապահովեն իրենց բարձրացումը եւ աւելի բարձր նկատառում կը վայելեն: Սակայն, անոնք եւս, էապէս, ստրուկն են իրենց պաշտօնին, որ պարզապէս կը պահանջէ աւելի արթուն միտք, մասնագիտական աւելի մեծ հմտութիւն եւ աւելի աշխոյժ գործունէութիւն քան ինչ որ կը պահանջուի բազմութենէն:

Մեքենային տիրապետութիւնը սիրելի է այն անձերուն, որոնք օժտուած են այսպէս յառաջ ընթանալու կարողութեամբ: Անիկա նպաստաւոր է հեռատես ու խստասիրտ անհատներուն, որոնք քաջածանօթ են միջին էակներու յատկութիւններուն եւ, ուրեմն, կարող են զանոնք վարել արդիւնաւոր կերպով: Անոնց՝ որոնք պատրաստ ու յօժար են մասնագիտութիւն ձեռքբերելու բնագաւառի մը մէջ, եւ որոնք կրնան անխոնջ կերպով տքնիլ յանուն գլխաւոր պատեհութեան մը, անտեսելով ամէն այլ բան եւ որոնք, քո՛ւն թէ արթո՛ւն, մտասուեռումը ունին յառաջ ընթանալու աշխարհին մէջ:

Կա՛ն այլ հրամայականներ եւս: Մագլցիլ ուզողը պարտի կարենալ ինքզինք սիրցնել: Պարտի համոզել, ուրեմն, նոյնիսկ կաշառել – այնքան մը ծառայասէր պարտի ըլլալ որ ինքզինք անհրաժեշտ ընծայէ – պէտք է կարենայ լեզուն զսպել, թակարդել, սուտ խօսիլ մի քիչ – անխոնջ կերպով պատճառներ գտնել – ինքզինք համեստ ցոյց տալ – պատրաստակամ ըլլալ առիթներով՝ կոչ ընելու զգացումներուն – ասակ ըլլայ գործելու այնպիսի ձեւով որ գոհացնէ իր գերադասները – խուսափի անկախութիւն ցոյց տալէ, բացի այն հարցերուն մէջ, ուր անկախութիւն կը սպասուի իրմէ իր մեծաւորներէն:

Դրուածքի մը մէջ՝ ուր հազուագիւտ է որ մէկը ծնի իշխելու համար եւ, հետեւաբար, դաստիարակուի այդ ուղղութեամբ, հոն՝ ուր մեքենային մէջ բարձր դիրք գրաւելու համար հարկ է որ յաւակնողը վեր մագլցի, ղեկավարի դիրք ձեռք ձգելը ուրեմն կախեալ պիտի ըլլայ որոշ վարքագիծէ, բնագոյներէ, արժէքներէ, որոնք կը վտանգեն ճշմարիտ ինքնութիւնը, որպէս որոշիչը պատասխանատու ղեկավարութեան: Բախտը եւ պատահականութիւնը կրնան երբեմն բարձրացում պատճառել: Ընդհանուր առմամբ, սակայն, մրցոյթին յաղթականները ունին այնպիսի ստորոգելիներ, որոնք կ'արգիլեն զիրենք՝ արտօնելու ուրիշները, որ ըլլան իրենց ճշմարիտ ինքնութիւնը: Հետեւաբար, յաղթականները հակուած են անարգելու բոլոր անոնք, որոնք կը ձգտին ճշմարիտ ինքնարտայայտման, եւ անոնց մասին կը խօսին որպէս թէ անոնք ըլլան յաւակնոտ, արտասովոր, կողմնակալ, անգործնապաշտ, բացարձակ արժեքափերով գնահատողներ եւ իրենց իրագործումները ըլլան սուտ: Անոնք անձնապէս կասկածելի կ'ըլլան, կը խարանուին որպէս խնդրայարոյց, խռովարար...: Քանի որ «տեղ կը հասնի» միայն ա՛ն, որ գոհած է իր ինքնութիւնը, տեղ հասնողը չի հանդուրժեր ինքնարտայայտութիւնը՝ իր ստորադասներուն մօտ: